

Skapandet och rätten till staden

– En undersökning av samhällsplaneringens roll i
människors medskapande av platser och möjlighet att
uttrycka motstånd

Hanna Alfredsson

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitekturprogrammet
Alnarp 2019

Skapandet och rätten till staden

To Create (and the Right to) the City

Hanna Alfredsson

Handledare: Gunilla Lindholm, SLU, Institutionen för
Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Linnea Fridell, SLU, Institutionen för
Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och
förvaltning

Kurskod: EX0845

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2019

Omslagsbild: Hanna Alfredsson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Medskapande, Motstånd, Rätten till staden, Appropriation, Norra
Sorgenfri, Malmö

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Denna uppsats syftar till att synliggöra exkluderande strukturer och processer i stadsplaneringen för att få en djupare förståelse för hur människor tar sig an sitt landskap och de rum de befinner sig i. Ambitionen är att förstå hur människor kan ta staden i anspråk. Kontexten är den förtätade staden där den offentliga platsens öppna och demokratiska funktion hotas av förändringar i tillgänglighet och funktion. Uppsatsen undersöker trender där privatisering tar offentlig mark i anspråk och kommersialiseringens dominans över innerstadens rum försvårar möjligheten för människor att uttrycka motstånd och vara medskapare av staden. Dessa trender bidrar till att vissa grupper blir exkluderade medan andra grupper prioriteras. Rummens fysiska utformning tillsammans med mentala föreställningar kan skapa sociala barriärer som påverkar hur fria människor känner sig att ta staden i anspråk. Exempel tas i stadsdelen Norra Sorgenfri i Malmö där områdets historia av radikala kulturyttringar och ianspråktagande av rummen blivit en del i stadens imageskapande för att konkurrera om invånare och kapital. Malmö stads ambition att programmera området för personliga och kreativa uttryck ifrågasätts och belyser paradoxen i att planera för det oplanerade.

Abstract

This thesis aims to reveal excluding structures and processes in the planning of cities to gain a deeper understanding for the human experience of landscape and space. The ambition is to understand how people can gain the right to the city, and claim it as their own. The setting is the densified city where the independence of the public place is threatened by changes in accessibility and use. The thesis reviews trends where privatisation claims the public space and the commodification of the city centre prevents people to express resistance and be co-creators of the city. These trends contribute to the exclusion of some groups while other groups are prioritized. The physical organisation of space together with the mental image of it can create social barriers that affects how free people feel to claim the city as their own. Examples are made in the district Norra Sorgenfri in Malmö which has a history of radical manifestations of culture/art and appropriation of space. Malmö has worked with this in the creation of the city image. The ambition to program the district to a place where creative and unique appropriation takes place are questioned in the thesis and the paradox in planning for the unplanned is highlighted.

Innehållsförteckning

Contents

Sammanfattning	3
Abstract	4
Innehållsförteckning	5
Bakgrund.....	6
Mål och syfte	8
Material och metod	8
Avgränsningar	9
1. Staden i utveckling.....	10
1.1 Den täta staden	11
1.2 Staden som kommersiell produkt.....	11
1.3 Gentrifiering och segregation	13
2. Det offentliga rummets öppenhet.....	16
2.1. Det fysiska, mentala och sociala rummet	17
2.2. Det offentliga och det privata rummet.....	18
2.3. Det offentliga rummet och demokratin.....	19
3. Att ta staden i anspråk.....	21
3.1 Skapandet och kontrollen av rummet.	22
3.2 Wastelands och icke-normativa platser.....	25
4. Norra Sorgenfri, en plats i förändring	29
Diskussion.....	31
Källförteckning.....	35
Bildförteckning.....	37

Bakgrund

Det finns många åsikter om Norra Sorgenfri, Malmös nya exploateringsområde där kreativitet bivit ett ledord. Tidigare ett tomrum mitt i staden med ödetomter och stora industrikomplex – nu på väg att fyllas med attraktiva bostäder och innovativa butiker.

2013

Mitt första intryck av Norra Sorgenfri får jag som helt nyinflyttad i Malmö. Jag vandrar längs Nobelvägen med min kusin för att försöka få en bild av den okända staden och efter en bilmack dyker det upp ett högt plank. Det är en öppning i planket, lite mindre än en dörr, och ovanför står det sprayat "fristad" med stora svepande bokstäver. Det känns lite förbjudet, men en fristad måste väl ändå vara en plats man får besöka tänker vi, och tränger oss in genom öppningen. Det första intrycket är färg, starka färger som lyser i det annars grå novemberljuset. Graffiti täcker väggarna på de gamla tegelhusen och den egengjorda skejtparken som gjutits fast i marken. Något som ser ut som grekiska statyer är ingjutna i betongen och ger platsen en lite högtidlig känsla. Det är ingen där. Tunn pudersnö täcker den vildvuxna marken. Någon har slängt ned en soffa i en skejtpool. En vild känsla i bröstet. Frihet.

Figur 1 & 2. Norra Sorgenfri, Malmö

2015

Nästa gång jag står utanför samma ödetomt är det i protest mot avhysningen av de EU-migranter som byggt ett läger där. Malmös kåkstad kallas det, de tält och tunna hus som snickrats ihop som skydd mot den svenska kylan och de ivriga händer som tänder på tältläger runt om i landet. Sönderslagen betong från skejtparken har givit material för murningen av grunden till en eldplats. Det är både folk som hejar på poliserna som klipper upp låsen till tomten och andra som skriker i protest. Vänner till mig har sovit i lägret flera nätter, eftersom deras kroppar hanteras mer varsamt, väcker större skräck om de blir skadade. Men EU-migranterna blir ändå avhysta.

2016

Hög musik från olika lagerlokaler och nedlagda kontor, natten blir så mörk på bakgatorna i industriområdet. Himlen spricker upp i rosa skärvor när solen går upp över taken och en grupp 20: åringar står och röker. Svetten efter dansen klistrar tröjorna mot deras kroppar. Någon säger att nästa helg är det svartklubb i de gamla båghallarna. Det finns ett hål i muren där man kan komma in.

2017

Muren runt båghallarna rivs. Plötsligt ser jag hur enormt området är. Det som bara varit en vitsmutsig vägg visar sig vara en vidsträckt öken av byggdamm, nedkört gräs och betongkross. Hus börjar växa upp, jag ser byggkranarna långt ifrån, det känns som att jag ser dem från andra sidan staden. Det känns ofattbart, att det får plats så stora hus, så många hus, på den ytan som inte varit någonting.

2018

En vän flyttar ned till Malmö, hon ska börja konsthögskolan. Trots stora protester från lärare och elever har de precis flyttat från en gammal skolbyggnad vid Föreningsgatan till båghallarna i Norra Sorgenfri precis intill. Mitt i byggarbetsplatsen ska den prestigefulla skolan vara, men bara i fem år. Malmö stad kommer dit och håller tal om hur glada de är att konsthögskolan flyttat dit, att det kommer vara så bra för det nya området som ska byggas. Ödetomten snett mittemot står tom. De som bodde där har flyttat in i bilar längre upp på gatan. Hålet i stängslet har lagats.

2019

Min landskapsarkitektklass besöker det nya området. Vi ska kolla på allén som planterats längs med Industrigatan. Det har byggts en ny cykelväg med industriinspirerade gatlampor längs med allén. Det är fint, många nya spännande träd som står om vartannat, nästan hullerombuller, och min lärare berömmar landskapsarkitekten som tagit ett sådant vågat beslut. Folk har flyttat in i de nya husen, en barncykel står parkerad utanför en av portarna. Någon har hängt lampor längs räcket på sin balkong. Längs Nobelvägen har det gjorts planteringar som ska ta upp det vatten som emellanåt hotar att översvämma staden. En cykelväg har dragits längs med Nobelvägen. Det är inte längre förenat med livsfara att cykla där. Bilarna drar inte längre längs med tyget på jackärmen när de far förbi. Det finns till och med träd mellan den sköra kroppen och metallkarossen nu.

På kort tid har det hänt stora saker i Norra Sorgenfri. Malmö stad har haft en tydlig vision med utvecklandet av den "nya" stadsdelen och hoppas att det ska bli ett attraktivt område för alla i Malmö. Norra Sorgenfri beskrivs som ett kreativt område. Vissa lägenheter byggs i två plan med galleri/ateljé i bottenplan. Planprogrammet beskriver kärnvärden vid områdets utveckling som mångfald, småskalighet och variation. Mitt i något som beskrivits som ett övergivet industrikvarter ska det byggas över 2000 lägenheter, ett välkommet tillskott för Malmös växande befolkning (Malmö stad 2008).

I planerna kring Norra Sorgenfri finns en ambition om att området ska länka ihop staden och bidra till en minskad segregation. Utöver detta värnar Malmö stad om platsens "kreativa själ" och vill att området ska ha ett fortsatt aktivt kulturliv (Malmö stad 2008). Vad vinner och vad förlorar man när en plats som präglats av att människor själva tagit den i besittning blir en plats som ska programmeras till att vara kreativ av arkitekter och stadsplanerare? Om Malmö stad menar allvar med deras ambition är viktigt att se vilka krafter som verkar i samhället och vad som under stödjer och motverkar att människor kan vara medskapande och kreativa i staden.

Ett begrepp som jag väljer att utgå ifrån i relation till ordet medskapande är motstånd. Lina Olsson använder sig av begreppet självorganisering i sin avhandling *Den självorganiserande staden*. Det används ofta i sammanhang rörande uttalade motståndsrörelser eller motståndsaktioner men enligt Olssons definition syftar det främst till verksamheter som genomförs mer eller mindre självständigt i relation till den offentliga sektorn och den frivilliga sektorn (Olsson 2008). Min definition av motstånd syftar framförallt till någon typ av samhällspolitiskt civilt mod och engagemang i ett samhälle. En folkets förmåga att "trycka tillbaka" och organisera sig mot skeenden som de inte står bakom. Det kräver att det finns fysiska platser där man kan samlas och uttrycka motstånd, men det kan också vara att rent fysiskt påverka en plats och göra den till sin egen. Det kan ske genom mindre approprieringar, som att kunna flytta en stol från skuggan till solen, men kan också ske genom att ta en plats i besittning under en kortare tid, till exempel genom att anordna en festival i en skog under en natt eller en mer radikal och beständig förändring i rummet som att gjuta en skejtramp på en bakgata. Flera forskare menar att motstånd och medskapande har med demokrati att göra. För att uppnå verklig demokrati måste människor både kunna vara delaktiga och kunna opponera sig mot det som sker i ett samhälle. Stadsrummet och planerandet av detta kan spela en viktig roll i den processen (Wikström & Olsson 2012, David Harvey 1989, Lefebvre 1996).

Utifrån detta har jag tagit fram frågeställningarna:

Vilken betydelse har rummet för människors möjlighet till medskapande och organiserande av motstånd?

Vilka samhällsbyggnadstrender går att se i byggandet av "nya" Norra Sorgenfri och hur påverkar det människorna som bor och verkar där?

Hur påverkar byggandet av "nya" Norra Sorgenfri människors möjlighet till medskapande av sin stadsmiljö och möjlighet att uttrycka motstånd?

Mål och syfte

Målet för denna uppsats är att synliggöra exkluderande strukturer och processer i samhällsplaneringen för att få en djupare förståelse för hur människor tar sig an sitt landskap och de rummen de befinner sig i. Ambitionen är att förstå hur människor kan ta staden i anspråk och vara medskapare till de platser som finns där. Jag vill undersöka vilka samhällstrender som kan ligga bakom utvecklingen av upprustade stadsdelar, som Norra Sorgenfri och belysa paradoxen i att planera för det oplanerade.

Syftet är att ge ett underlag till en fördjupad diskussion kring hur människor kan bli mer aktiva medskapare av sin stad och vad som står i vägen för det, samt bidra med kunskap för fortsatt utredning av hur vi planerar demokratiska ytor.

Material och metod

Uppsatsen bygger i huvudsak på en jämförande litteraturstudie och diskussioner av olika typer av källmaterial med exempel i Norra Sorgenfri. Utgångspunkten är den förtätade staden och jag har analyserat ett antal tvärvetenskapliga källor. Många av dess fokuserar på hur ett ökat privat inflytande över den offentliga platsen påverkar stadsbilden och människans möjlighet att göra en plats till sin egen.

Jag har läst den franska filosofen och sociologen Henri Lefebvres teorier om rumslig produktion och appropriation som används som en utgångspunkt för att ta sig an hur människan kan få rätt till staden. Professorn och urbanteoretikern Ali Madanipours texter används för att utveckla förståelsen för rummets fysiska, mentala och sociala aspekter. För att förstå olika typer av utveckling som skett inom samhällsplaneringen kommer jag beröra geografen David Harveys teorier om *entreprenörstaden* och sociologen Sharon Zukins texter kring *gentrifiering*. Även Richard Floridas, forskare i urbana studier, begrepp *den kreativa klassen* kommer att tas upp i syfte att försöka förstå vilken typ av människor Malmö stad vill attrahera i samband med ombyggnationen av Norra Sorgenfri, samt vilka processer och samhällstrender som är delaktiga i detta.

Journalisten Fredrik Edins bok *Exkluderande design* var en tidig inspirationskälla i skrivandet av denna uppsats. Edins slagkraftiga och lättlästa bok om dolda exkluderingsmekanismer har varit en målbild i ett försök att koka ned ett stort ämne i något förståeligt.

Alla dessa källor hävdar att rummet har betydelse ur en demokratisk synvinkel. Men de är sociologer, geografer och planeringsteoretiker och har därför sällan tydligt fokus på den konkreta kopplingen till mark och platsanvändning som utbildningen inom landskapsarkitektur fokuserar på. Det offentliga rummet - platsen mellan husen - är den mark som ska komma alla människor till nytta. Här finns potential för demokrati och möten och det är en del av landskapsarkitektens jobb att skapa den

fysiska utformningen av dessa platser. Men om det inte talas om de processer som ligger bakom utvecklingen av det offentliga rummet skapas det gap i landskapsarkitektens förståelse av detta. Som formare av landskap behöver vi veta varför vi gör något och vad det får för konsekvenser. För få kunskap och redskap till att göra allvar av medskapande och samhällsdeltagande behövs en ökad kunskap om vad som får människor att känna att de kan vara aktiva i ianspråkstagandet av en plats samt vilka strukturer som motverkar eller medverkar till denna känsla.

De flesta av källorna i uppsatsen har ett kritiskt förhållningssätt till de samhällstrender (entreprenörstaden, gentrifiering, programmering, fokus på den kreativa klassen) som tas upp och därför behandlas också främst de negativa effekterna av dessa i texten. Tanken var att kritiskt granska det rum som skapas i ett nyliberalt politiskt klimat där ekonomisk avkastning står i fokus. I efterhand hade jag gärna velat utveckla en mer varierad diskussion där såväl källor som argument från den positiva sidan av detta lyfts fram. En allmän kritik av litteraturstudien som metod är också att alla källor tolkas utav mig som läsare och därför filtreras genom mina åsikter och tankar, något som är viktigt att påpeka.

Uppsatsen grundar sig i en fallstudie av Norra Sorgenfri där nedslag dels görs i planprogrammet och dels i personliga upplevelser av platsen för att få konkreta exempel på olika typer av planeringsaspekter kring medskapande. Jag har utöver att läsa plan- och visionsdokument och historiska skildringar av Norra Sorgenfri vandrat runt i området, fotograferat och kartlagt olika former av appropriationer på platsen. Helst hade jag velat fördjupa diskussionen kring Norra Sorgenfri och gå in på mer platsspecifika exempel men litteraturstudien tog större fokus och plats än jag beräknat och i slutändan var det tidsbrist som gjorde att såväl avsnittet om Norra Sorgenfri och diskussionen kring detta blev lidande. Det finns också en problematik i att planprogrammet är över tio år gammalt och att en del av byggandet redan har kommit igång. Jag har stämt av uppgifterna från Malmö stads uppdaterade hemsida men valt att ändå referera till planprogrammet för att förenkla referenshanteringen och referera till en källa (planprogrammet) i stället för flera länkar på Malmö stads hemsida som ofta tycks ändras om.

Avgränsningar

Uppsatsen kommer inte fördjupa sig i medborgardialog, som också är ett medel för att göra invånare delaktiga i byggnadsprocesser. Uppsatsen fokuserar i stället på produktion och appropriering av rum i redan befintliga miljöer. Jag har inte heller fokuserat nämnvärt på de lagliga aspekterna av appropriation, som exempelvis att graffiti är en olaglig handling, eller att det krävs tillstånd för att demonstrera på offentliga torg i Sverige.

1. Staden i utveckling

Figur 3. Enskifteshagen, Malmö

För att förstå sammanhanget Norra Sorgenfri byggs i är det viktigt att kolla på de trender som funnits inom samhällsplaneringen de senaste årtiondena. Vi lever i en allt mer urban och globaliserad värld. Urbaniseringen i kombination med ett ideal om förtätning har bidragit till en kamp om stadens allmänna ytor (Wikström & Olsson 2012). Globaliseringen och en mobil världsbefolkning skapar en situation där städerna hamnar i konkurrens med varandra om kapital och utbildade invånare (Harvey 1989). För att kunna tävla om dessa viktiga resurser blir det viktigt att marknadsföra sig på ett bra sätt, där stadsbyggandet och en ökad privatisering blir en del i att locka en grupp människor som passar in i bilden av den attraktiva staden (Olsson 2008). Det kan bli aktuellt att försöka dölja eller städa upp de delar av staden som inte passar in i idealet, med gentrifiering och segregation som följd.

1.1 Den täta staden

Urbaniseringen kom igång i och med den industriella revolutionen som skedde i Europa under sjutton- och artonhundratalet. Möjligheten till arbete i de nya fabrikerna skapade en stor migration till städerna. Den snabbt ökande befolkningen blev fort ett problem i städerna som inte var rustade att ta hand om den dramatiska tillväxten av människor (Stevensson 2003). Resultatet blev undermåliga och i vissa fall rent hälsofarliga bostäder och miljöer för den arbetande klassen. Detta skapade till sist missnöje och uppror vilket ledde till omfattande stadsregleringar och hygieniska reformer. Stadsparken som stadens gröna lungor växte också fram som ett sätt att motverka industrialiseringens och urbaniseringens effekter (Blennow 2002).

Med bilismens intåg började städerna breda ut sig över stora landytor, så kallat *Urban Sprawl* (utglesning). Som en reaktion på detta blev förtätning i stället en strategi för hållbar stadsplanering under slutet av 1900-talet. Argument för förtätning är att det går att arbeta mot att uppnå klimat- och energimålen genom att utnyttja befintlig infrastruktur och spara värdefull natur- och jordbruksmark (Stevic 2015). Befolkningstrycket är högt och det råder bostadsbrist i majoriteten av Sveriges kommuner (Hyresgästföreningen u.å.). Det behöver byggas mer, men det finns inte hur mycket mark som helst inom staden att bygga på. Ofta är det de offentliga ytorna i staden som får ge plats åt bostadshusen till en ökande befolkning (Stevic 2015). Grönytor och mellanrum som inte har en tydlig funktion i staden blir de första som bebyggs. Med funktion menas främst en typ av funktionsprogramering där ytor utformas för en specifik aktivitet och därmed får en tydligt beskriven funktion (Lieberg 1994). Man shoppar på en handelsgata, äter eller dricker på en uteservering och sörjer på en kyrkogård. Mats Lieberg menar att offentliga ytor sedan slutet av 1900-talet har byggts bort i förmån för funktionsprogramerade ytor som inte prioriterar sociala aktiviteter. Detta, menar Lieberg, kan vara problematiskt eftersom det påverkar invånares möjlighet att agera som kulturella och politiska varelser. Det resulterar i att allmänheten i allt högre grad får en roll som passiva åskådare i stället för att vara aktiva skapare av rummen (ibid.).

1.2 Staden som kommersiell produkt

Trenden med en ökad urbanisering går att se i hela världen men idag är det sällan arbete i fabriker som lockar människor till staden. I flertalet städer i västvärlden går det att se en ny typ av samhälle som växer fram när ekonomin ställs om från tillverkningsindustri till en tjänste- och kunskapssektor (Olsson 2008). Städerna har blivit platser för omsättning av kapital. En ökad globalisering har lett till en allt större rörlighet av kapital, produktion och människor, nationsgränser behöver därför inte spela den roll de gjort. Det har gjort att städerna inte bara behöver konkurrera regionalt, utan även globalt för att locka investerare (Harvey 1989). För att städerna ska kunna konkurrera framgångsrikt behöver de profilera sig. Denna typ av utveckling sammanfattas oftast genom begreppet *entreprenörstaden*, vilket hänvisar till de strategier som städerna utvecklar för att kunna attrahera nya invånare och nya investeringar (Olsson 2008). Utvecklingen sker gärna mot det som sociologen Zygmunt Bauman kallar *upplevelsesamhälle*, där individen vill uppnå personlig utveckling genom såväl själslig som intellektuell tillfredsställelse. Tillfredsställelsen kan framförallt uppnås genom sökandet och upplevelsen av det som är utöver det vanliga, något "mer", det där "lilla extra" (Bauman 1999). Detta menar Lina Olsson (2008) har påverkat hur städer utvecklas och styrs. Stora satsningar görs på förnyelseprojekt som utbyggnad av företagsområden, boendemiljöer, infrastrukturprojekt och etablering av forskningscenter, högskolor eller universitet (Olsson 2008).

Hur framgångsrik en stad blir handlar om hur väl staden lyckats marknadsföra sig. Staden blir en vara på en global marknad där det blir viktigt för städer att framställa sig som konkurrenskraftiga och attraktiva att bo och leva i. Processen när något som inte har ett ekonomiskt pris ges ett ekonomiskt pris brukar kallas *kommodifiering*. När något börjar ses som en vara, en kommoditet, går det att kontrollera av människan genom en marknad (Karlberg & Hartman Magnusson 2014).

Den symboliska ekonomin och den kreativa klassen

Utbyggnad och marknadsföring av stadens konsumtionsmiljöer och (fin) kultur är ytterligare ett sätt att förbättra stadens konkurrensförutsättningar och skapa ekonomisk utveckling (Olsson 2008). Detta är en utveckling som går att se i många städer idag. I Sverige har antalet köpcentrum fördubblats mellan år 2000 och 2015 (HUI 2017). I Malmö går det att se hur staden formas och omformas runt olika köpcentrum som Emporia, Triangeln och Mobilia. Denna trend där städer marknadsför sig som kulturellt nyskapande platser med ett stort utbud av nöjen och konsumerbar kultur menar Sharon Zukin har skapat en *symbolisk ekonomi*. I den symboliska ekonomin flätas kulturella symboler och offentlig kultur samman med kommersialismen och skapar en "image" som går att använda som en global handelsvara (Zukin 1995).

Entreprenörstaden och den symboliska ekonomin syftar till att locka en samhällsgrupp som Richard Florida kallar *den kreativa klassen*. Florida menar att mänsklig kreativitet har blivit samhällets viktigaste ekonomiska resurs. De tre T:na – *Teknologi, talang* och *tolerans* - är det som enligt Florida behövs för ekonomisk tillväxt (Florida 2006). Den kreativa klassen består av "individer som i hög grad får betalt för att tänka" (Region Skåne 2010, s. 10). De arbetar med att skapa nya idéer eller är högutbildade problemlösare som forskare, matematiker, arkitekter, jurister och konstnärer. Den kreativa klassen delar liknande normer och värderingar med stark betoning på mångfald, öppenhet, kreativ kompetens och individualitet. För att kunna locka den här typen av talanger behöver staden kunna erbjuda en livskvalitet och livsstil som framstår som attraktiv för den kreativa klassen (Region Skåne 2010). För att locka den "kreativa klassen" kan därför städerna anpassas efter denna samhällsgrupp och deras preferenser.

Ökad privatisering

Ytterligare en trend som går att se i städernas utveckling mot *entreprenörstaden* är att de offentliga rummen har hamnat under ökad kontroll och ett allt större privat inflytande (Harvey 1989). För att öka attraktiviteten på staden kan kommunen samarbeta med privata aktörer genom att exempelvis bygga stora idrottsarenor, symbolladdade byggnader (ex Turning Torso), attraktiva bostadsområden (ex. Västra hamnen) eller delta i privatsponsrade evenemang (ibid.). När kommunen samarbetar med privata aktörer innebär det, enligt Harvey, att makten att organisera platser i staden/kommunen inte längre ligger hos stadens offentliga institutioner utan i stället hos olika privata aktörer. Harvey menar att detta samarbete i många fall leder till att den offentliga sektorn tar risken medan den privata sektorn skördar fördelarna av samarbetet, men det finns även många exempel när det inte är fallet. Dock kan man säga att offentliga institutioner blir en koordinerande eller underlättande agent för de privata aktörerna i det offentliga rummet. Ofta innebär det i förlängningen också att det offentliga arbetar för företagets ekonomiska vinning (Harvey 1989).

I ett privat-offentligt samarbete förväntar sig de privata finansörerna att det de bidrar med inte ska riskera att förstöras. De sätter därför gärna upp regler som begränsar människors tillgång till platsen för att skydda sina investeringar (Madanipour 1998). I USA går det att se hur det offentliga rummet kommit under privat kontroll bland annat genom Business Improvement Districts (BIDs). I ett BID får privata aktörer inflytande över ett områdes utformning i utbyte mot en mindre avgift eller skatt samt ansvar för skötseln av platsen. Exempel på sådana områden är Meetpacking district och Times Square i New York. Tanken är att stärka ett områdes konkurrenskraft gentemot andra stadsdelar genom ett lokalt engagemang och skapa en mer attraktiv boendemiljö (BIDs in Sweden 2019). Ofta har detta dock lett till att hemlösa och andra individer som inte "passar in" ombeds lämna platserna, eller handgripligen förs bort (Wikström & Olsson 2012).

Parallellt med ett ökat privat inflytande över stadens rum går det också att se ett ökat stöd för införande av övervakning och säkerhetshöjande åtgärder. Ju mer klyftorna i samhället ökar desto påtagligare tycks rädslan för "den andre" ha blivit bland de privilegierade grupperna. I Sverige har kameraövervakning och privata säkerhetsvakter blivit ett vanligare inslag i det offentliga rummet. (Wikström & Olsson 2012). Hemlösa körs bort på många "uppstädade" offentliga platser i Stockholms innerstad och i Vellinge kommun har det införts förbud mot tiggeri. Detta är ett sätt att försöka få ökad kontroll över rummet och vilket i högsta grad påverkar hur och av vem platser får användas. Framförallt ser vi denna typ av kontroll i pseudo-offentliga rum som gallerior, men kontrollen går också att utöva mer subtilt genom exkluderande design och skyltar med förhållningsregler (Wikström & Olsson 2012, Klein 2002, Edin 2017).

Flertalet forskare menar att det ökade privata inflytandet har gjort att det offentliga rummet i allt större grad anpassats efter medelklassens – och den kreativa klassens – plånbok och preferenser. Det tycks också leda till att stadsmiljöerna runt om i världen blir mer likriktade. Den mångfald som ofta förespråkas i planeringsfasen reduceras till en fråga om estetisk snarare än social variation. Den estetiska variationens syfte är i första hand att skapa en inramning för en livsstilsorienterad konsumtion (Wikström & Olsson 2012).

Förtätningen, övervakningen och det privata inflytandet över stadens rum samt den ökande kommersialiseringen gör att det verkligt offentliga rummet krymper. Med en ökad privat kontroll av offentliga rum suddas gränserna mellan offentligt och privat ut och blir otydliga. Detta menar Wikström & Olsson (2012) kan leda till en snävare definition av offentlighet där inte alla passar in. Det riskerar att utesluta delar av befolkningen från att kunna ta del av, och vara medskapare till, stadens offentliga rum. Den här utvecklingen menar flera forskare kan bli ett demokratiskt problem om ytor som tidigare varit en plats där alla olika typer av människor kan mötas endast blir en plats för de som tillhör en viss typ av kultur, eller ägnar sig åt en viss typ av aktivitet, exempelvis shopping (Edin 2017, Wikström & Olsson 2012, Klein 2002, Zukin 2011).

1.3 Gentrifiering och segregation

Obehövliga, oönskade, övergivna - vilken är deras plats? Det kortaste svaret är: utom synhåll. (Bauman 2008, s.142)

Figur 4.

Gentrifiering är ett begrepp som ofta dyker upp i samband med utvecklingen av den "attraktiva staden". Med gentrifiering menas en omvandling av en stadsdel som resulterar i att en fattigare befolkning ersätts av en rikare. Tidigare har uttrycket framförallt förknippats med omvandlingen av arbetarklassområden till medelklassområden, men gentrifiering sker idag överallt i staden, i såväl fattigare som rikare områden (Wikström & Olsson 2012).

Sociologen Sharon Zukin (2011) beskriver i sin bok *Naken stad* en karaktäristisk gentrifieringsprocess i en nordamerikansk kontext som innebär att fattiga kulturarbetare väljer att flytta in i en stadsdel som präglas av förslumning och utflyttning av företag. Kulturarbetarna bygger om gamla industrilokaler till ateljéer, gallerier och bostäder. Efter ett tag etableras uteställen, barer, restauranger och klubbar som blir populära och lockar till sig mer välbärgade och väletablerade grupper. Succesivt ökar priserna och även statusen på området. De välbärgade börjar se området som intressant att bo i, och inte bara besöka för nöjes skull, vilket driver upp hyrorna och bostadspriserna i området. Det är här den verkliga gentrifieringen börjar. Den fattiga befolkningen

har inte råd att bo kvar och till sist måste även konstnärerna flytta och leta efter en ny stadsdel där de kan hitta billiga lokaler. Zukin menar att preferenserna som skapar dessa nya gentrifierade rum är mäktiga, "gradvis får [preferenserna] invånare som bott länge på platsen att känna sig allt mindre hemma och lite i taget förändrar de platsen så att den till slut är anpassad för en helt ny kulturell gemenskap" (Zukin 2011, s.22).

Det finns olika sätt att se på hur en gentrifiering går till. Ett synsätt är att se gentrifiering som en strategi i konkurrensen städer emellan, där fastighetsmarknaden blir ett sätt att locka kapital och skapa tillväxt (Wikström & Olsson 2012). Med det menas att fastigheter som inte ger någon ekonomisk avkastning öppnas för exploatering. Exempelvis kan industrimiljöer i attraktiva lägen, likt Norra Sorgenfri, byggas om till nya bostads- och verksamhetsområden eller att lägre bebyggelse byts ut mot högre hus (ibid.). I Sverige kan inte fastighetsägare höja hyrorna oreglerat i gentrifieringsprocesser, likt exemplet i Nordamerika. Dock kan strategiska renoveringar för att höja hyran också vara ett sätt att försöka få in människor med högre betalningskapacitet. *Renovräkning* är ett ord som syftar till att hyresvärdar renoverar så mycket att hyresgästen inte har råd att flytta tillbaka efteråt (Boverket 2014). Boverket gjorde 2014 en undersökning av flyttmönster i samband med omfattande renoveringar och konstaterade att en fjärdedel av de boende flyttar i samband med renovering. I störst utsträckning är det de som är ekonomiskt svaga som flyttar (ibid.).

Idén med gentrifiering är att rusta upp stadsdelar, både ekonomiskt och socialt. Mycket fokus läggs på trygghetsupplevelsen av ett område. Problematiken och den huvudsakliga kritiken av gentrifieringen är dock att denna trygghet inte kommer alla till godo. Ofta förskjuts den tidigare problematiken som hög belastning av sociala problem eller ekonomisk utsatthet, lägre ut mot periferin av staden. Gentrifieringen kan därför bidra till en ökad polarisering mellan rikare och fattigare stadsdelar (Wikström & Olsson 2012).

Segregationens rumsliga förankring

Parallellt med ekonomins globalisering har inkomstskillnaderna ökat mellan olika befolkningsgrupper. Polariseringen syns mellan västvärlden och övriga delar av världen, men även inom länder, regioner och städer. Flera forskare har använt sig av begrepp som *divided* eller *dual cities* för att beskriva trenden med de ökade sociala skillnaderna. "Delningen" av städerna är såväl social som rumslig, något som det i Sverige oftast talas om som *segregation*. Segregationen handlar inte bara om klasskillnader utan sammanfaller ofta också med etnisk bakgrund. I Sverige skiljs inte sällan "svenskar" från den etniskt heterogena gruppen "invandrare" (Olsson 2008).

Social inkludering och exkludering är flerdimensionellt men det går att se att det manifesteras i tre breda sfärer i det sociala livet: ekonomiskt, politiskt och kulturellt. Den mest akuta formen av social exkludering sker när element från alla dessa sfärer sammanfaller. Kombinationen av de tre utanförskapen försätter de exkluderade i utkanten av samhället vilket ofta manifesteras spatialt genom underprivilegierade innerstäder eller perifera områden. Platser spelar därför en stor roll i integration och segregation i det urbana samhället (Madanipour, 1998). Genom historien har det gjorts olika initiativ för att förändra den rumsliga kopplingen till socialt utanförskap genom bl.a. slumprogram i fattiga områden. Hemlöshet är den mest extrema formen av socio-spatialt utanförskap där människor ofta är helt avskurna från såväl ett socialt som rumslig kontext men ändå samlas i grupper i vissa delar av staden (ibid.).

Geografen David Harvey (1989) menar att den socio-spatiala kopplingen i byggda miljöer också innebär att stadens struktur påverkar såväl skapandet av sociala relationer som hur makten i en stad utövas. Harvey menar att objekten i en stad innehar en form av beskrivningsmakt som går att använda för olika former av dominering (ibid.). Det finns flertalet exempel där en religion eller

statsmakts styre går att avläsa i såväl den byggda stadsmiljön som i de sociala strukturer som finns på en specifik plats under en viss tidsperiod. Det går därför att hävda att städer i stor grad skapas i en kontext av politisk maktutövning där de har en lång historia av att vara viktiga platser för manifestering av makt (Harvey 1989). Stadslandskapets utformning skulle därför kunna ses som en form av maktutövande som i stor mån påverkar människor och i förlängningen även deras möjligheter att uttrycka motstånd och vara aktiva medskapare av staden.

2. Det offentliga rummets öppenhet

Figur 5. Magistratsparken, Malmö

Vad är det som gör att människor känner sig delaktiga i skapandet av staden? I stadens landskap möter vi olika sekvenser av rum som vi, ofta omedvetet, förhåller oss till. För det första behöver vi förstå hur rum skapas, hur vi upplever dem och vad som gör att vi känner att vi har tillgång till vissa rum medan vi känner oss uteslagna från andra. När vi förstått hur rum skapas kan vi titta på vilka rum som finns att tillgå i ett samhälle. Det privata rummet, hemmet eller den privata platsen, skiljer sig från det offentliga rummet, som ska vara till för alla. Hur vi får och kan bete oss i ett rum påverkas av hur vida rummet är privat eller offentligt och vilka synliga och osynliga regler som råder där. Det inverkar också på vilken rätt vi känner oss ha till rummet och möjligheterna vi får att omforma det till vårt eget eller använda det för att uttrycka motstånd.

2.1. Det fysiska, mentala och sociala rummet

“De som kontrollerar rummet kontrollerar inte bara den fysiska platsen utan även den ideologiska, det vill säga våra identiteter.” (Joseph 2002, s.174)

Figur 6.

Det finns olika sätt att analysera hur ett rum skapas. Att en plats, ett rum, har en geografisk anknytning och kan skapas genom fysisk utformning känns sällan främmande. Det materiella, objekt och hur de placeras, samt om vi fysiskt kan ta oss fram på platsen påverkar hur vi upplever rummet. Att befinna sig i en skog känns med största sannolikhet annorlunda än att befinna sig på ett torg. Landskapsarkitekter läser femåriga program om hur platser som torg och parker kan utformas fysiskt på bästa sätt. Om sittplatser planeras in på en plats är tanken förmodligen att människor ska sitta där. Huruvida folk faktiskt slår sig ned på bänken som planerats in kan vara en fråga om mentala och sociala företeelser som påverkar människors beteende på platsen. Ali Madanipour (1998) menar att genom att analysera skärningspunkten (the intersection) mellan hur ett rum skapas och de aktiviteter som människor gör i sitt dagliga liv så blir det möjligt att få en mer dynamisk förståelse av rummet. Madanipour menar att om vi ser till hur människor agerar i rummet går det att förstå det materiella rummet och dess sociala och psykologiska kontext samt deras utmärkande egenskaper (Madanipour 1998).

Utöver det *fysiska rummet* finns också det *mentala rummet*, vår uppfattning (perception) av rum. Det mentala rummet regleras genom tecken och koder som hindrar oss från att beträda rum genom direkta varningar eller mer subtila avskräckande medel som exempelvis en nedklottrad och nedskräpad tunnel som signalerar att platsen är misskött. Även rädslor och uppfattningar vi har om vilka aktiviteter som sker på platsen kan påverka hur vi upplever ett rum mentalt (Madanipour 1998). Till exempel kanske vi tvekar inför att gå in i ett exklusivt shoppingcenter om vi inte har tillgång till de resurser som krävs (pengar eller rätt kläder) för att kunna utöva aktiviteter där (handla, fika), även om det inte finns några fysiska barriärer som hindrar oss från att gå dit.

Det *sociala rummet* kan beskrivas som det upplevda rummet, där det sociala mötet sker. I det *sociala rummet* så påverkas vårt rumsliga beteende av social kontroll. Den sociala kontrollen kan ske människor emellan men går även att se i allt från lagliga förbud från att beträda platser till konstruerandet av formella barriärer längs med kända gränser (Madanipour 1998). USA:s mur längs gränsen mot Mexiko kan ses som en sådan barriär, en grannes staket in mot den privata trädgården som en annan. Ju mer restriktioner vi har i tillgången till vår omgivning, desto starkare kommer känslan av att vara fångad, alienerad och exkluderad från det sociala rummet bli (ibid.).

Madanipour (1998) menar att platser kan kontrolleras både fysiskt, mentalt och socialt. En kombination av formulerade regler, informella koder och tecken, samt rädslor och önskningar kontrollerar vårt spatiala beteende och varnar oss om vi går över gränsen för vart vi är tillåtna att vara. Människor har över år samlat på sig kunskap om platser och platsernas tillgänglighetsmönster genom att befinna sig i olika rum. Genom detta har alla en individuell förståelse för vilka platser vi kan och inte kan beträda. Den fysiska organiseringen av rummet har genom användandet av naturliga eller byggda element (som träd eller byggnader), blivit socialt och symboliskt använda för att sätta visuella och mentala begränsningar för hur vi beter oss i ett rum. Madanipour tar upp topografi som ett exempel på hur landskapets naturliga element har använts för att befästa olikheter och segregation. Dåtidens gudar, eller nutidens rika och mäktiga placerar sig på kullar för att kunna blicka ut över de mindre bemedlade. (ibid.)

2.2. Det offentliga och det privata rummet.

“... det offentliga rummet utgör den grund som gör det urbana samhället möjligt.” (Wikström & Olsson 2012, s.80)

Figur 7.

Det offentliga rummet utgör ett av stadens mest grundläggande element och är det rum som landskapsarkitekten främst arbetar med. Vi befinner oss oundvikligen i det offentliga rummet när vi rör oss genom stadens landskap på gator och torg. Inom plan- och bygglagen benämns den offentliga platsen som *allmän plats*, vilken regleras i detaljplan och syftar till ett område som är avsett för gemensamma behov (Boverket 2017). Ofta kallas det ett rum för alla. En plats som alla i ett samhälle ska ha tillgång till. Det offentliga rummets betydelse för samhället och relationerna oss människor emellan betonas frekvent. Det benämns gärna som det gemensamma rum som möjliggör relationer utanför den privata sfären, det är alltså i högsta grad ett socialt rum. Här står mötet mellan olika typer av människor i fokus (Wikström & Olsson 2012).

Rummets sociala, mentala och fysiska tillgänglighet skulle kunna beskrivas som kriterier för om ett rum kan betraktas som offentligt eller inte. Lagar och regler i bebyggelsen runt omkring det offentliga rummet kan också påverka hur tillgängligt det upplevs. Om ett offentligt rum, exempelvis en park, ligger omringat av bara privata platser, kan parken upplevas som att den inte är lika öppen för alla. Ägoförhållandena har därför också en central roll för hur ett rum upplevs. Med ett offentligt rum menas oftast ett rum som förvaltas av kommunen. Med andra ord, ett rum som inte är privat (Wikström & Olsson 2012).

Uppdelningen av privat och offentligt är starkt befäst i vårt samhälle och begreppen ställs oftast i kontrast till varandra. Det som är privat kan inte vara offentligt och vice versa. Termen privat är dock dubbeltydig. Det privata kan både syfta till hemmet, det intima rummet, i motsats till staden eller torget, det publika rummet. Det kan också beskriva den privata egendomen, eller privata kommersiella intressen i kontrast till det allmänna (Wikström & Olsson 2012). I det privata rummet gäller andra regler än i det offentliga. Ofta kräver det någon form av access för att ta sig in på en privat plats, en förankring till eller anledning att besöka platsen (Madanipour 1998).

Vem skapar de offentliga och privata rummen?

Skaparen (eller beställaren) av det privata rummet tycks ofta vara den som brukar det. Detta stämmer framförallt in i hemmet där du själv kan välja vart du vill placera din soffa i vardagsrummet eller hur stolarna ska stå på balkongen. I det offentliga rummet är det en arkitekt eller planerare som designat platsen, som sedan blivit godkänd i flera steg av kommunanställda och folkvalda politiker, för att slutligen bli fastställd i en detaljplan. Personen som designar platsen behöver inte bo i samma kommun som den offentliga platsen. Utformningen kan ritas av ett arkitektföretag som ligger i en helt annan del av landet. Arkitekten som inte bor på en plats skulle enligt Madanipours (1998) mening förmodligen ha svårt att förstå hur de som bor i närheten av platsen uppfattar den. Detta eftersom uppfattningen av en plats och dess position i omgivande landskap oftast, enligt Madanipour, är något som människor skapar genom egna upplevelser (Madanipour 1998).

Enligt arkitekten Jan Gehl (2011) så är arkitekten och stadsplanerarens mer aktiva roll inom den europeiska stadsutvecklingen något som framförallt började under renässansen, runt år 1400-1600. Det var då som städerna i allt högre grad kom att planeras av ett färre antal personer än tidigare. Under medeltiden växte städerna istället fram långsamt och organiskt utifrån de behov som fanns hos stadens invånare. De formades av stadsinvånarna i en form av direkt stadsbyggande. Under

renässansen och senare planeringsideal blev planeringen, enligt Gehl, mer teoretisk och objektbaserad på bekostnad av de offentliga platserna. Brukarna blev mindre aktivt deltagande i byggnadsprocesserna och stadsutvecklingens organiska karaktär minskade (ibid.).

2.3. Det offentliga rummet och demokratin

Det offentliga rummet kan beskrivas som sociala samlingsplatser som är tillgängliga för allmänheten och omfattas av åsiktsfrihet (Wikström & Olsson 2012). Tillgängligheten och åsiktsfriheten har spelat en viktig roll för olika samhällens demokratiseringsprocesser under tusentals år. Även idag spelar de offentliga rummen en viktig roll för människors möjlighet att uttrycka sina åsikter, organisera sig, protestera och demonstrera mot olika skeenden i samhället.

Det grekiska begreppet *agora* får ofta symbolisera det offentliga rummet som plats för demokratisk dialog. I antikens Grekland var agora ett avgränsat rum som fungerade som staden eller byns centrala torg. Det var en plats för handel såväl som social samvaro och politiska diskussioner. Det talas om agora som att det var den historiska plats där demokratin tog form. Rent historiskt var det dock inte fallet. Slavar, kvinnor och barn betraktades inte som samhällsmedborgare och blev därför exkluderade från det politiska samtalet. Som flertalet forskare påpekat var således inte agoran ett öppet och inkluderande stadsrum, vilket det gärna framställs som, utan framförallt en plats för en manlig elit (Wikström & Olsson 2012).

Mötet mellan olika människor kan ses som ett grundfundament för en fungerande demokrati. Rädslan för främlingar skulle därmed också kunna ses som en fara för den demokratiska dialogen i ett samhälle. (Wikström & Olsson 2012). I det offentliga rummet har vi en möjlighet att utveckla en förståelse och ett intresse för den andre, men också möjligheten att ha ett riktigt samtal, ansikte mot ansikte. David Harvey (2006) menar att det fysiska mötet har en politisk dimension. Det faktiska mötet med den andre ger oss en möjlighet att bilda en uppfattning om varandra, kunna kommunicera och närma oss varandra. För att återkoppla till det symboliska agora är det därför viktigt att inte endast en viss typ av människor har tillgång till det offentliga och politiska rummet. För att ett rum ska vara offentligt och demokratiskt kräver det alltså att främlingar möts. Om alla känner alla kan det därför inte kallas offentligt, utan det förutsätter att människor rör sig utanför sina kända territorium. På så sätt kan det offentliga rummet sägas ha en potential att bryta upp segregeringstrukturer i staden. De delar av staden som har besök från andra områden kan sägas vara, åtminstone kulturellt, mindre segregerade från sin omgivning (Wikström & Olsson 2012).

“Den offentliga sfären, d.v.s. alla sammanhang, situationer och platser där det fria och öppna samtalet pågår är ett av den moderna demokratins mest grundläggande fundament” skriver Wikström & Olsson (2012, s.125). Men det är viktigt att inte glömma att olika grupper deltar i den offentliga sfärens dialog med olika förutsättningar. Vissa grupper är mer privilegierade än andra, exempelvis högutbildade jämfört med lågutbildade, och kan därför delta i samtalet på andra premisser. Just på grund av denna ojämlikhet har flera forskare argumenterat för att det är viktigt för marginaliserade individer och grupper att kunna organisera sig, diskutera sina behov och utveckla egna strategier i avskildhet i mer privata rum. (Olsson 2008). Men för marginaliserade grupper och organisationer på gräsrotsnivå är det inte en självklarhet att äga tillgång till privata och avskilda rum. Lina Olsson skriver att tillgången på offentliga lokaler har minskat i takt med nedskärningar i den offentliga sektorn. Minskandet av exempelvis aktivitetshus, kulturcentran och föreningslokaler med låg hyra påverkar gräsrotsorganisationers möjligheter att verka och uttrycka motstånd. Därför blir också det offentliga rummet en viktig resurs för dessa grupper som saknar materiella tillgångar (Wikström & Olsson 2012).

Wikström och Olsson (2012) menar att torgens betydelse för det politiska samtalet tycks ha blivit ännu viktigare för manifestationer och politisk opinion i ett allt mer segregerat samhälle. Torgets centrala placering och rumsliga egenskaper skapar möjligheter för möten och demonstrationer på ett annat sätt än digitala platser där diskussioner också förs, så som sociala forum på internet. Författarna tar upp den roll som just torget spelade för den "arabiska vårens" revolutionära demokratisrörelse. Tahirtorget i Kairo kom att 2011 bli en symbol för den egyptiska revolutionen, även kallat Tahir-revolutionen, genom att vara den centrala platsen för demonstrationer och protester. De virtuella mötesplatserna - internet och sociala media – spelade dock en viktig roll för spridandet av information under protesterörelsen, vilket ledde till att den styrande makten försökte stänga ned internet. Det är ett tydligt exempel på hur fysiska och virtuella platser kan samspela med varandra för att människor ska kunna ta de offentliga platserna i besittning för att uttrycka motstånd (ibid.).

3. Att ta staden i anspråk

Figur 8. Norra Sorgenfri, Malmö

Många olika samhällskrafter inverkar på flertalet sätt hur rum produceras, inte bara i form av politik och stadsplanering. Symboliska värden, “image” och föreställningar får en allt större roll i hur vi upplever rummen omkring oss. Men vem har rätt att bestämma hur en stad bör beskrivas? Kampen om beskrivningsmakten går att se i allt från marknadsföring av platser och arkitektur till sociala rörelser som “Reclaim the Streets” (Möllerström 2011). Henri Lefebvre (1991) menar att produktionen av rum sker på flera olika nivåer, från mikronivå till makronivå. Det betyder att stadsomvandlingar påverkas av trender på nationell och global nivå, men även av det som sker på lokal nivå, där människan har en möjlighet att omforma rummen och ta staden i anspråk.

3.1 Skapandet och kontrollen av rummet.

"Parkvakten och parktanten bodde tillsammans, i en park naturligtvis. De hade klippt och skalat vartenda träd i rundlar och fyrkanter och alla gångar var raka som pekpinor. Så fort ett grässtrå vågade sig upp klipptes det ned så att det fick börja anstränga sig nytt. Runtom gräsmattorna fanns det höga staket och överallt kunde man i stora bokstäver läsa att någonting var förbjudet. In i denna förskräckliga park kom det varje dag tjugofyra små undertryckta barn som av någon anledning hade glömts bort eller tappats. Det var ludna skogsungar som varken tyckte om parken eller sandlådan de hade att leka i, de ville klättra, stå på huvudet, springa över gräset... Men det förstod varken parkvakten eller parktanten som satt och vaktade dem, en på var sida om sandlådan. Vad skulle de små barnen göra? Helst hade de grävt ned dem båda två i sanden, men det var de för små för att orka med" (Jansson [1954] 2009, s.76-77)

Figur. 9

Mänskliga beteenden påverkas av hur de offentliga rummen utformas, men människors agerande kan även få konsekvenser för den byggda miljön. Det betyder att hur människor beter sig kan påverka hur olika platser uppfattas och vilka sociala, mentala och fysiska rum som skapas där. Detta är något som teoretikerna Henri Lefebvre (1991) och Michel de Certeau (1984) diskuterar utifrån begreppet *rumslig produktion*. För att förklara hur ett rum blir till och hur det påverkar hur människor beter sig har de använt sig av begreppen *appropriation* och *dominering*, respektive begreppen *taktik* och *strategi*.

Appropriation och dominering

Lefebvre (1991) använder sig av begreppen *appropriation* och *dominering* för att beskriva två olika typer av rumslig produktion. Appropriationen handlar om att ta ett rum i anspråk, hänge sig åt det och göra det till sitt eget. Ägandet är inte en form av appropriation då det hindrar andras möjligheter till deltagande och appropriation (Olsson 2008). Lefebvre talar om rätten till staden och menar att verklig delaktighet uppnås först när alla människor kan vara delaktiga i formandet av staden, rumsligt och socialt. Genom fysiska handlingar som lämnar fysiska avtryck kan appropriationerna frigöra människan från rummets dominering och återskapa staden som ett kollektivt verk som alla har rätt till. När de som tidigare bara setts som brukare också blir skapare så kan rummet ändras och en verklig (samhälls)förändring ske (Lefebvre 1991, 1996). Exempel på appropriationer i staden kan vara gerillaodling, street art eller uppbyggande av skejtanläggningar.

Dominering är appropriationens motsats och handlar i stället om maktutövande, att dominera ett rum och därigenom hindra andra från att vara delaktiga i skapandet av rummen. Lefebvre (1991, 1996) menar att vi i den moderna staden kan se uttryck för dominering genom att de offentliga rummen formas utifrån en vilja att bestämma hur människor ska leva. Mattias Kärrholm tar upp lekplatsen som ett exempel för hur utformningen av en plats kan användas för att underlätta kontrollen av barn, och i förlängningen också invånarna. Lekplatsen har setts som ett viktigt bildnings- och socialiseringsinstrument men möjliggör också övervakningen och kontroll av barnens territorium då de tydligt avgränsas och isoleras från stadsrummet. Barnen får leka på lekplatsen och således inte i resten av parken, vilket underlättar skötseln av de gräsmattor barnen annars skulle springa på (Kärrholm 2004).

Lefebvre (1991) menar att dominerade rum också är *dominerande* vilket betyder att det finns begränsningar i möjligheten till appropriation. I exemplet med lekplatsen så blir barnen hänvisade till en rad lekredskap på en specifik plats och det är med dessa de får leka. De blir därmed hänvisade till en viss form av lek, exempelvis att gunga eller åka rutschkana. Det kan även bidra till en mental bild av barns lek och vilka platser de är hänvisade till – barn ska leka på lekplatsen och inte i buskagen. I förlängningen kan det också bidra till en förändring i synen på det sociala rummet i stort – det är farligt att leka i buskagen och säkert att leka på lekplatsen. Rummet blir på så sätt både en produkt och en producent av samhället eftersom det skapas av samhället, men rummets utformning återskapar även samhället och de sociala relationer och normer som finns i det. (Lefebvre 1991)

Taktik och strategi

Michel Certeau (1984) använder sig av begreppen *strategi* och *taktik* till skillnad från Lefebvres appropriation och dominering när han talar om rummens produktion. Certeaus teorier kretsar kring vardagslivets repetitiva handlingar och hur de kollektivt blir en strukturerande kraft i formandet av staden.

Strategier syftar till att *ordna* ett avgränsat område, en plats, för att kunna utöva makt, att dominera. Det ordnade rummet har som funktion att enbart prioritera de rumsliga och sociala praktiker som stämmer överens med den egna ordningen. Upprättandet av gränser som definierar vad som är korrekta och avvikande beteenden är en viktig process som kontrollerar och organiserar rummet. Lagar som gör sig påminda i form av trafikskyltar med hastighetsbegränsningar är ett exempel på en förmedling av den korrekta användningen av rummet (Certeau 1984). För att dessa gränser och korrigerande strategier ska bli trovärdiga krävs det att de praktiseras. Därför är det också brukarna av platsen som upprätthåller den ordning som strategierna syftar att skapa, genom att rätta sig efter dessa och uppmåna andra att göra det samma. Certeau menar att strategierna internaliseras hos brukarna och att det därmed blir osynlig för dem (ibid.).

Taktikerna är de repetitiva handlingar vi gör i vardagen, som att tala, läsa eller gå. Taktikerna existerar bara när de äger rum, de lämnar inte några direkta spår efter sig men skapar ändå något genom sättet man utför dessa handlingar. Exempelvis *sättet att* konsumera eller *sättet att* bruka en plats. Genom taktikerna approprierar invånarna tillfälligt platser i staden som skapats av dominerande strukturer. På så sätt manipulerar och omformar taktikerna de dominerande strukturerna över tid och lyckas undfly de strategier som syftar till att styra människors handlingar (Certeau 1984). T.ex. som ett gäng ungdomar som åker skateboard på en bakgata som egentligen är formad för att bilar ska köra där, eller en person som joggar på en kyrkogård. Människornas handlingar bryter mot de beteenden som förväntas på platsen och skapar då en möjlighet för att fler människor ska göra det samma. socialt och mentalt förändras platsen och skapar ett nytt rum där fler praktiker kan ta plats (ibid.).

Taktisk och strategisk appropriation

Lina Olsson (2008) har i sin avhandling *Den självorganiserande staden* jämfört Lefebvres och Certeaus teorier om rumslig produktion och utarbetat begreppen *taktisk* respektive *strategisk appropriation*. Om sättet att ta ett rum i besittning är att fysiskt förändra det är detta snarare en form av strategi än taktik, enligt Olsson, därav *strategisk appropriation*. *Taktisk appropriering* hänvisar istället till alla de olika temporära ianspråkstaganden av rum som sker i staden utan att upprätta ordnade rum. Olsson menar dock att dessa ändå kan ge upphov till nya och andra rumsligheter. Ett exempel Olsson tar upp är techno- och rejkulturens tillfälliga appropriationer av "övergivna" platser i stadens periferi för fester (Olsson 2008).

Enligt Certeau (1984) är alla materiella rum och platser uttryck för någon ordning. Han menar därför att även rum som är skapade genom appropriation kan ge upphov till exkludering och dominering. Det Lefebvre verkar bortse från är att appropriering visserligen kan frigöra från dominering, men kan även på samma gång medverka till att skapa nya rum som är dominerande eller strukturerande i ett annat avseende (Olsson 2008). Ett exempel med rötter i Norra Sorgenfri kan vara den bakgata som en grupp skejare approprierat och byggt skejtramper längs. Medan de är där och skejtar kan det medverka till att exempelvis hundägare känner att de inte kan gå längs den gatan längre.

Figur 10 & 11. Norra Sorgenfri, Malmö

Det normativa rummet och nolltollerans

Det sociala rummet har en förmåga att normalisera förhållanden och förmedla hierarkier i form av klass, kön och etnicitet (Olsson 2008). Det landskap vi befinner oss i tar vi ofta för givet och ser som naturligt och därför ser vi inte de normer som förkroppsligas genom rummet. Normerna reproduceras därför ofta utan att vi tänker på dem. Tim Cresswell (1996) menar att dessa normer först blir synliga för oss när någon överträder deras rumsliga och sociala gränser. Gränsöverskridelserna avslöjar det och dem som avviker från normen, något som Cresswell beskriver som "out of place". Överträdelsen kan vara en form av motstånd men, enligt Cresswell, behöver det inte vara intentionen. Motstånd, menar Cresswell, ligger alltid i aktörens intention, medan överträdelse kan ske utan att den som bryter normen menar det. Oftast leder överträdelserna till att den som överträder de sociala eller rumsliga normerna blir dömd (ibid.).

Graffiti är en handling och en form av appropriering som skulle kunna gå in i Cresswells kategorier överträdelse och motstånd. Graffiti är även en av de största formerna av strategisk appropriation i Norra Sorgenfri. Det kan vara ett sätt att sätta sin prägel på rummet och uttrycka en åsikt som klottraren annars inte upplever blir hörd men innebär också en överträdelse där offentliga eller privata ytor används som projektdukar. Graffiti beskrivs ofta som vandalisim och klottersanering kostar samhället stora summor varje år. År 2015 betalade Stockholm stad 15,7 miljoner för klottersanering (Heick 2016).

Figur 12. Stortorget, Malmö. Figur 13. Norra Sorgenfri, Malmö

I Sverige finns det som kallas Nolltolerans-metoden som bygger på en teori inom kriminologi som kallas *Broken Window* som främst används inom brottsbekämpning. Enligt Broken Window-teorin bidrar exempelvis ett krossat fönster i ett hus till en sorts normalisering som skapar acceptans för allt större överträdelser. Det bygger på att vandalism, som exempelvis klotter, måste åtgärdas direkt för att inte åtföljas av ytterligare och grövre vandalism. Det krossade fönstret, om det får vara kvar för länge, signalerar att ingen bryr sig och att det därför inte innebär någon risk att krossa fler. (Wilson & Kelling 1984) Det finns olika åsikter huruvida nolltoleransen faktiskt leder till minskad brottslighet, vissa kritiker menar att nackdelarna som ökad repression överväger (Edin 2017). På platser runt om i Sverige har det i stället kommit upp lagliga väggar där personer kan måla graffiti, vilket går att se som en strategi för att hänvisa graffitimålandet till ett specifikt ställe, något som det också finns kritik mot.

Nolltolerans och Broken Windowteorin menar att lämnandet av graffiti och trasiga rutor skulle bidra till en känsla av acceptans för ett avvikande beteende. Flera teoretiker hävdar å andra sidan att denna känsla av laglöshet också kan bidra till att människor vågar appropriera ett rum och uttrycka sig kreativt i det. När brukarna inte tydligt kan avläsa hur platserna ska användas får de möjlighet att använda dem på ett mer individuellt och lekfullt sätt (Shaw & Hudson 2009).

3.2 Wastelands och icke-normativa platser

“Ruinerna befriar staden från de planer och ritningar som har skapat den och förvandlar den till något som är lika komplext som livet självt, något som kan utforskas, men kanske inte kartläggas. [...] En ruin i en stad är en plats som fallit utanför stadens ekonomiska liv, och den är på sätt och vis en idealisk hemvist för den konst som också faller utanför stadens vanliga produktion och konsumtion” (Solnit 2012, 89-90).

Figur 14.

Ibland hamnar vi på en plats där vi inte kan läsa vilka regler som gäller. Kanske har det funnits regler där innan men som under tid har förlorat sin funktion. Någon annan har valt att själv ta platsen i besittning och har omformat rummet så att de tidigare reglerna börjar ifrågasättas. Ofta är detta platser som står i kontrast till de ordnade parkerna eller torgen i staden. Det kan vara restytor, nedlagda industriområden eller övergivna byggnader och tomter. Tidigare i denna uppsats har dessa ytor benämnts som mellanrum (se avsnitt 1.1). Ytor som inom planeringen tidigare benämnts som *dead zones*, *urban voids* eller *wastelands* (Doron 2007) har väckt ett ökat intresse som också genererat namn som *found space* (Rivlin 2007) och *informal space* (Shaw & Hudson 2009). Definitionen av dessa ytor varierar något men gemensamt för flertalet forskare är att de framhåller att dessa platser tycks innehålla spår efter kreativa och personliga omformanden av rummet i större utsträckning än på andra urbana platser (Fjällbäck 2018).

Forskarna Shaw & Hudson (2009) lyfter fram *informal space* som ett alternativ till det offentliga rummet som de menar blivit allt mer privatiserat, kommodifierat och uppstädat. Eftersom de informella rummen inte används på det sätt andra ytor i staden gör blir de icke-normativa. De tycks inte programmerade med någon speciell funktion utan ligger mittemellan kommersiella, rekreativa och boendezoner i staden. De är svåra att definiera eftersom de ständigt omformas av både naturen och människan. Spår av tidigare appropriationer som skejtboardanläggningar, graffiti och affischeringar, fester eller tältläger ger platsen flera olika lager och den blir därför mångtydig och flerdimensionell. När det inte finns några tydliga regler på en plats upplevs det lättare att själv ta den i besittning. Shaw & Hudson menar att dessa platser främjar spontanitet, kreativitet och appropriation. Det kreativa uttrycket på dessa platser tycks, enligt dem, friare och mer fränkopplade

sociala regler. Människorna tycks inte lika oroliga för att överskrida rådande beteendenormer och bli utpekade som socialt avvikande eller konfronterade av andra individer (Shaw & Hudson 2009).

En konsekvens av att ockupera platser på kreativa och informella sätt är att det öppnar upp för frågan vem som har rätten till staden, eftersom det visar på alternativa sätt som platser kan skapas på inom stadens gränser. De grupper som (åter)tar dessa platser passar sällan in i ett samhälle som hyllar konsumtion, utan går i stället över arkitektoniska gränser och normalt beteende för att kunna skapa en plats där de är mindre diskriminerade. Deras aktioner belyser hur restriktiva land- och byggnadslagar är. Vissa överträdelser mot dessa riskerar kriminalisera utföraren (Shaw & Hudson 2009). Dessa ianspråkstaganden av platsen samt om man olovligt anordnar en tillställning eller demonstration på en plats kan i Sverige ibland falla under lagförbrytelser som vandalisering, olaga intrång, eller störande av den allmänna ordningen (Polisen 2019, SFS 1993:1617).

Det tycks som att dessa informella platser skapar en större tolerans för avvikande beteenden, och i förlängningen kan blir en fristad för de människor som annars inte passar in i staden. Ett problem som tagits upp tidigare är dock att strategiska appropriationer där människor omformar platser också kan bli exkluderande. I vissa fall kan det eventuellt också bidra med ökad rädsla för "den andre" när utsatta grupper samlas på vissa geografiska platser och approprierar dem (Shaw & Hudson 2009, Olsson 2008).

Städers re-appropriering och programmerande av oprogrammerade platser

I gentrifieringsprocesser är det oftast dessa informella platser som blir nya "hotspots". Den klassiska gentrifieringsprocessen börjar ofta i tidigare nedgångna områden dit fattiga konstnärer flyttar och börjar appropriera platsen som därefter ökar i popularitet (se avsnitt 1.3). Ibland kan gentrifieringen understödjas av myndigheterna. Ett exempel på det är godkännandet av byggandet av s.k. Live/work-appartements i San Fransisco som gjorde att det blev fritt fram att bygga sådana typer av lägenheter i stadsdelar som fortfarande klassades som industriområde, vilket drev på gentrifieringen (Olsson 2008).

Vissa städer väljer att arbeta med de informella platserna i sitt varumärkesbyggande (se avsnitt 1.2). I Berlin såg staden potential i den kreativa användningen av stadens mellanrum genom exempelvis konstprojekt, gerillaodling eller pop-upbarer, för att stärka stadens image som hipp och kreativ. Därför tog staden fram en policy där den illegala användningen av "skräpmark" kunde göras laglig under begränsade tidsperioder genom avtal med markägaren (Von Shéele 2017).

Malmö, som ibland kallas "lilla Berlin" har också valt att lägga fokus på flera av stadens informella platser. I texten *Taming the wild* (2012) har Mattias Qviström beskrivit en planprocess rörande området Gyllins trädgård i Malmö. Området är en gammal handelsträdgård som gick i konkurs under 1970-talet och därefter under årtionden lämnades för att växa igen. Under denna period användes Gyllins trädgård av de boende i närheten som friluftsområde. Många av besökarna upplevde att det var tillåtet att plocka av de växter som fanns på platsen och tog med sig äpplen, tulpaner och påskliljor hem. Vissa av brukarna tog även egna initiativ till underhåll av platsen och beskar träd och buskar för att hålla stigarna öppna (Qviström 2012).

I början av 2000-talet inledde Gatukontoret i Malmö ett samarbete med Tema landskapsarkitektur och tog fram ett planprogram i syfte att delvis bebygga området och delvis göra det mer lättillgängligt för allmänheten. En tydlig intention var att strukturera upp området, göra det lättorienterat och överblickbart. En viss del av platsens vilda karaktär skulle bevaras genom friväxande natur och andra delar skulle få en tydligare karaktär så som "lekplats" eller "stora festplatsen" (Qviström 2012). I diskussionen med brukarna fanns ett motstånd mot de etiketter som tillskrivits olika områden. Även om brukarna var positiva till de nya funktionerna var de skeptiska att

platserna skulle organiseras och definieras efter dessa funktioner. Många upplevde just friheten från normer och etiketter som det bästa med platsen. Qviström menar att Gyllins trädgård innan upprustningen hade en ruinkaraktär som signalerade att de gamla konventionerna som en gång funnits inte längre var verksamma och kunde överträdas. Dessa signaler påverkade brukarna och gav dem större friheter i hur de valde att använda platsen (Qviström 2012).

Qviström hyllar Malmö stads ambition att utveckla Gyllins trädgård i nära dialog med brukarna och i syfte att bevara områdets vilda karaktär men lyfter även fram komplexiteten i att ordna eller tämja en vild plats. Informationstavlan med förhållningsregler som satts upp på platsen visar på att ett visst regelverk ändå finns på platsen. Det är inte helt upp till brukarna hur platsen ska användas utan det finns en förväntan på hur platsen ska approprieras (Qviström 2012). Funktionsprogrammeringen och struktureringen av Gyllins trädgård kan sägas bidra till att de strategiska appropriationerna av platsen minskar. Å andra sidan så bidrar omstruktureringen av platsen till att en bredare grupp av brukare kan ta del av platsen vilket sannolikt lär leda till att de taktiska appropriationerna på platsen ökar.

Såväl Qviström (2012) som Shaw & Hudson (2009) tycker att dessa typer av mellanrum i staden bör prioriteras och värderas. Ofta tycks dock denna form av uppskattning leda till att staden väljer att rusta upp dessa områden för att stärka sin image som kulturella och innovativa städer. När dessa "wastelands" rustas upp införs dock oftast strategier som kan bidra till en dominering av brukarna på platsen. De får skapa på platsen – men bara på det sätt om staden godkänner. Det går att se som ett sätt för staden att re-appropriera platser som brukare redan approprierat, behålla platsens attraktivitet men styra brukarna mot ett mer önskvärt beteende.

Festivalen NGBG är ett exempel på hur privata fastighetsägare och Malmö stad har gått ihop för att förändra Norra Grängesbergsgatan i syfte att få bort kriminalitet och städa upp gatan som varit känd för svartklubbar och undergroundkultur (Gilberg 2018). Festivalen startades i ett samarbete med Malmö stad och Fastighetsägarna Sofielund, något som framgår av Fastighetsägarna Sofielunds hemsida, men inte av NGBG:s officiella sida. Festivalen syftar till att deltagarna ska skapa innehållet där verksamheterna längs gatan uppmärksammas och lokal kultur lyfts fram. Festivalen ska verka för en inkluderande och hållbar stadsutveckling (NGBG 2019, Fastighetsägarna Sofielund 2018). Planerna går även utanför själva festivalen. Det socialdemokratiska kommunalrådet Andreas Schönström beskriver i Sydsvenskan hur steg ett i Norra Grängesbergsgatans utveckling är att få bort de kriminella på gatan medan steg två är att gå samman med fastighetsägare, näringsliv och aktörer på plats för att utveckla gatan (Gilberg 2018).

Hjalmar Falck på Fastighetsägarna Sofielund är drivande i utvecklingen av Sofielund. Genom projektet BID Sofielund försöker Falck få fastighetsägare i området att skriva på moraliska avtal för att Sofielund ska bli en bättre plats och verka i. BID syftar till ett samarbete mellan staden och privata aktörer där de senare får visst inflytande över områdets utformning mot att de hjälper till att underhålla det (se avsnitt 1.2). Målbilden för Norra Grängesbergsgatan är LX Factory i Lissabon som är ett stort industriområde som förvandlats till ett kreativt centrum. Verksamheten byggdes upp illegalt men Lissabon såg attraktionskraften i området och i stället för att motarbeta började man hjälpa krafterna i området. LX Factory har sin egen vaktstyrka och är kameraövervakat vilket ska leda till en ökad trygghet (Gilberg 2018).

Även verksamheterna på Norra Grängesbergsgatan påverkas av dessa förändringar. Plan B är en medlemsklubb som klassas som svartklubb, men har trots det fått utmärkelser som en av Malmös bästa klubbar. Plan B har blivit en del av utvecklingen mot ett mer attraktivt Norra Grängesberg och fastighetsägare på gatan menar att det är av största vikt att deras verksamhet inte stängs ned. Malmö stad har gått in med stöd för klubben med förutsättningen att Plan B rättar sig efter de lagar som gäller för klubbverksamhet (Gilberg 2018).

Det finns olika sätt att se på denna utveckling. Å ena sidan är det ett ställningstagande från Malmö stads sida att hylla gräsrotskultur och möjliggöra en laglig väg för dessa att verka. Å andra sidan går det att se som ett sätt att kontrollera vissa, attraktiva, föreningar genom att styra deras verksamhet i ett syfte att gynna stadens attraktionskraft och näringslivets utveckling. På det sättet ser det ut som att rörelserna är folkdrivna och kommer med ett underifrånperspektiv, vilket de på ett sätt är, men de är även styrda uppifrån och med ett visst antal regler de behöver förhålla sig till. Det senare alternativet påminner om Fredrik Edins (2017) förklaring av ideologi utifrån den franske filosofen Louis Althusser's definition. I den menar han att ideologi är något som förvanskar människors relation till sina livsvillkor:

“[Ideologin] döljer inte världen utan snarare vem som har makt över världen. Den döljer människors position i samhället, snarare än själva samhället. Ideologin bidrar till att vi inte bara inordnas i ett socialt sammanhang. Vi upplever också detta sammanhang som naturlig och självklart.” (Edin 2017 s.26-26)

4. Norra Sorgenfri, en plats i förändring

Norra Sorgenfri är ett av Malmös äldsta industriområden som tog sin början under slutet av 1800-talet. 1903 angavs området som "fabriksområde" och Industrigatan fick sitt namn. På trettitalet kom även större företag till området där det finmekaniska företaget Addo var ett av de största. I mitten av 1900-talet var området ett av Malmös största industriområden. Med digitaliseringen efterfrågades inte mekanisk teknik i samma utsträckning och i början på sjuttioalet försvann Addo samtidigt som Malmö började omdefiniera sig från industristad till kunskapsstad (Malmö stad 2017a). Idag är det fortfarande främst ett renodlat verksamhetsområde med ca. 2100 arbetsplatser (Malmö stad 2017b). Norra Sorgenfri beskrivs som ett område som präglas av de som använder det. Dessa är företag av olika storlek och inriktning, skolor, etniska föreningar och ett 100-tal konstnärer som är verksamma i området (Malmö stad 2008).

Norra Sorgenfri är ett led i Malmö stads ambition att förtäta den befintliga staden och anses redo för omvandling delvis på grund av att omgivande områden som st. Knut och Rörsjöstaden som har blivit högattraktiva för boende. Norra Sorgenfri är idag ett av Malmö stads största omvandlingsområden på 40 hektar varav 36 hektar är kvartersmark. Kommunen äger en femtedel av marken, övrig mark ägs av ett 35-tal fastighetsägare vilket gör att omvandlingen innebär en komplicerad planprocess där det behöver tas hänsyn till många individuella viljor. Omvandlingen av Sorgenfri drivs av Malmö stad men i samarbete med byggherrar, fastighetsägare och andra aktörer i området. Den gemensamma visionen har konkretiserats i ett planprogram som syftar till att Sorgenfri succesivt ska utvecklas till att bli en integrerad del av innerstaden. Kommunen kommer framförallt ansvara för utbyggnad inom allmän plats (gator, torg och parker) medan den enskilde fastighetsägaren/exploatören tar ansvar för utbyggnaden inom kvartersmark (Malmö stad 2008).

Malmö stad äger mark framförallt i det som fått namnet kvarteret Spårvägen. Kvarteret ligger närmast centrum och det är här ombyggnationen av området har börjat. I kvarteret Spårvägen ligger en stor bussgaragebyggnad, båghallarna, där målet är att utveckla en sektorsblandad mötesplats med verksamheter av olika karaktär som ex. Kultur, idrott och handel (Malmö stad 2008). Idag har Malmö konsthögskola sina lokaler där med ett kontrakt på 5 år (Sandberg 2018). Därefter planeras en sammanslagning med Musikhögskolan och Teaterhögskolan i nya lokaler, eventuellt i en annan av Malmö stads utvecklingsstadsdelar: Nyhamnen (Gilberg 2016).

Planläggning och genomförande av Norra Sorgenfris utbyggnad förväntas ske under en tidsperiod på minst 10-15 år. 2500 nya bostäder planeras byggas med olika upplåtelseformer i en tät kvartersstruktur med blandade funktioner. Kärnvärden vid områdets utveckling beskrivs som mångfald, småskalighet och variation. Ett mål är att binda ihop centrum och de östra delarna av Malmö där Industrigatan utvecklas till ett viktigt stråk (Malmö stad 2008).

Under ett års tid mellan år 2007-2008 har Stadsbyggnadsforum Norra Sorgenfri haft öppet för allmänheten varje vecka med en utställning om områdets historia och möjliga utveckling till en blandad tät innerstad. I lokalen har det också hållits föreläsningar, workshops och möten där besökare kunnat lämna synpunkter inför omvandlingen (Malmös stad 2008).

I planprogrammet för Norra Sorgenfri läggs stor fokus på Norra Sorgenfris attraktivitet, där områdets identitetsskapande historia är något som lyfts fram som något som kan bidra med intresse för stadsdelen och att människor flyttar dit. "De gamla industrimiljöerna gör området intressant för den som letar efter en bostad med 'något extra' " (Malmö stad 2008, s.18). Boendeformer som "loft living", "town houses" och "bokaler" där en rå industriell känsla tas tillvara och bostäder kan kombineras med ateljé eller andra verksamheter (ibid.).

Det gamla bussgaraget, båghallarna, ses idag som en symbol för området och en potentiell motor för områdets utveckling. Kreativa och konstnärliga aktiviteter bör enligt planprogrammet stödjas för att området ska behålla och utveckla unika kvaliteter som har potential att locka människor från hela staden. Planprogrammet lyfter även fram evenemang som en form av marknadsföring. Genom en aktiv marknadsföring av Norra Sorgenfri hoppas utvecklarna väcka intresse för områdets unika kvaliteter och locka boende och investerare till platsen. "De unika kvaliteterna som kan uppnås i området till följd av bl a variation och småskalighet kan på sikt förväntas innebära hög attraktivitet och därmed också hög betalningsvilja" (Malmö stad 2008, s.65). För att kunna marknadsföra området och dess utveckling uttrycks en vilja att utveckla samarbetsformerna mellan kommunen och områdets fastighetsägare, men Malmö stad vill också lyfta områdets historia av ianspråkstagande av platser:

"Många internationella exempel visar på ett områdes tilldragande attraktivitet när det tas i anspråk av konstnärer och ungdomar. Norra Sorgenfri har t ex fått positiv uppmärksamhet genom den grupp ungdomar som byggt en skateboardramp på en av de avrivna tomterna. Kreativa verksamheter i området skapar attraktionspunkter samt påverkar områdets image och attraktivitet som framtida verksamhets och boendemiljö. Attraktionerna som uppstår spontant och som får en positiv respons från allmänheten bör stödjas. I Norra Sorgenfri ska det även i framtiden ges plats åt det unika och åt egna initiativ." (Malmö stad 2008, s.13)

Det uttrycks en oro i planprogrammet angående Norra Sorgenfri, att de småskaliga och kreativa föreningsverksamheter som finns i området ska försvinna i och med områdets utveckling eftersom det skulle riskera att områdets "själ" försvinner. En anledning till att så många konstnärer valt att etablera sig i Norra Sorgenfri är att det är så låga hyror, tidigare lösningar som kommunalt stöd och ateljéstipendier tas upp som ett alternativ för att möjliggöra fortsatt verksamhet (Malmö stad 2008). I Malmö stads bostadsförsörjningsprogram finns målen att kommunen ska försöka hålla nere hyreskostnaderna för nyproduktion samt ha en socialt inriktad bostadspolitik där det ska finnas god tillgång på ett varierat utbud av bostäder (Malmö stad 2008).

I Norra Sorgenfris planprogram från 2008 läggs det inte så stor fokus på de offentliga ytorna i stadsdelen, men år 2010 gav Malmö stad ut en serie program som komplement och fördjupning till planprogrammet. Ett av dessa är *Stadsrum*. Här beskrivs målen som en mångfald av offentliga platser, ett integrerat gatunät där cyklister och fotgängare får prioritet och att Norra Sorgenfri blir fysiskt integrerat i Malmö stadsstruktur. Industrigatan som stråk blir viktig i ambitionen att länka ihop de östra delarna av Malmö med de centrala. Programmet vill satsa på ett rikt offentligt liv med butiker, caféer och verksamheter i fastigheternas bottenvåningar för att området ska bli framgångsrikt i Malmös fysiska och sociala integration. Bottenvåningarna lyfts fram som en del av gatans offentlighet (Malmö stad, 2010).

Diskussion

Vilken betydelse har rummet för människors möjlighet till medskapande och organiserande av motstånd?

I denna uppsats har stadslandskapets rum försökt förstås genom teorier om det fysiska materiella rummet, det mentala föreställda rummet och det sociala upplevda rummet. Dessa är tätt sammanflätade och påverkar på olika sätt huruvida vi känner oss välkomna i ett rum och om vi upplever oss kunna appropriera det, dvs ta det i anspråk och göra det till vårt eget (Lefebvre 1991, 1996, Madanipour 1998). Beroende på om ett rum är privat eller offentligt kan det upplevas olika tillgängligt. Det offentliga rummet ses ofta som en plats som alla människor ska ha tillgång till där åsiktsfrihet råder. Olika aktiviteter, som handel, umgänge och lek, kan ske samtidigt parallellt på ett torg eller på en gata till skillnad från på en privat uteservering där man främst äter. Dock kan det finnas programmeringar även i det offentliga rummet, om än inte lika tydliga som på en uteservering (Certeau 1984, Cresswell 1996, Lefebvre 1991). Det finns lagar och regler som reglerar hur vi kan bete oss i det offentliga rummet. Det krävs tillstånd för att för att ha offentliga tillställningar, som en loppmarknad, eller allmänna sammankomster som konserter eller demonstrationer (SFS 1993:1617). Flera forskare menar att även den fysiska utformningen av rummet kan syfta till att få människor att agera på ett visst sätt. Ett staket runt en uteservering, skyltar med uppmaningar om att inte skräpa ned eller en markerad cykelbana signalerar till människorna i rummet hur de ska bete sig. Den fysiska utformningen kan stärka normer och föreställningar som finns i samhället och människorna i rummet kan implementera dessa normer och själva fortsätta reproducera dem (Certeau 1984, Cresswell 1996, Lefebvre 1991).

Utformningen av en plats kan således också leda till hur det sociala rummet upplevs och vilka som får tillgång till det. En viss typ av människor, de som inte kan uppfylla samhällets krav på konsumtion och rätt typ av beteende, exkluderas från platserna (Edin 2017). I förlängningen kan det leda till en förändrad bild av dessa människor då de inte längre är en integrerad del av det sociala rummet. Om vi inte möter människor som skiljer sig från vår egen världsbild har vi ingen möjlighet att ompröva våra fördomar mot dem. Rädslan för "den andre" ökar och bidrar till en ökad polarisering människor emellan (Wikström & Olsson 2012).

De som befinner sig i ett landskap tar det ofta för givet som naturligt (Cresswell 1996). En gata är en gata, ett träd ett träd och en bänk är bara en bänk. En bänk med ett handtag i mitten av sittytan som är designad för att hindra hemlösa att sova på den kanske bara ses som en bänk med ett handtag. De som befinner sig i ett offentligt rum kanske inte tänker på vad rummet signalerar utan vänjer sig vid att utestängandet av den som vill sova där som en accepterad norm. Ofta beskrivs dessa typer av exkluderande åtgärder i det offentliga rummet som att de är till för att öka tryggheten. Och vem vill inte bo i en trygg stad? Men för vem är denna trygghet och vem syftar den till att skydda? Sällan tycks det som att den vill skydda de som är mest utsatta i vårt samhälle, som exempelvis hemlösa. Flera forskare visar istället på att det tenderar som bidrar till att de offentliga rummen blir allt mer privatiserade, programmerade och ordnade (Harvey 1989, Olsson 2008, Shaw & Hudson 2009). Beteenden som bryter de rumsliga normerna tenderar att ses som fel och hindra människor från att fritt kunna vara medskapare till platsen (Cresswell 1996).

Appropriation av staden och organiserandet av motstånd tror jag aldrig kommer att försvinna, men som planerare och (landskaps)arkitekt kan man göra det olika lätt för människor att kunna utöva detta. Det är inte landskapsarkitektens roll att lösa de sociala problemen i våra städer men det är ett problem när utformningen av det som ska vara allmänt syftar till att dölja den problematik vi har i våra städer. Rummet går att använda som ett medel för att utöva makt, över brukarna och den

verklighet vi ser och möter. Jag tror att det är av största vikt att förstå att det offentliga rummet och hur fysiska ingrepp som bl.a. landskapsarkitekter gör påverkar rummet i sin helhet såväl fysiskt som mentalt och socialt. Vi behöver förstå vilka strategier och samhällspolitiska trender som ligger bakom planeringen för att kunna bryta mot de trender som är exkluderande och för att kunna skapa demokratiska ytor som människor kan vara delaktiga i.

Vilka samhällsbyggnadstrender går att se i byggandet av "nya" Norra Sorgenfri och hur påverkar det människorna som bor och agerar där?

Norra Sorgenfri är ett tydligt exempel på hur Malmö stad har arbetat med förtätning, något som beskrivs som ett tydligt mål i planprogrammet (Malmö stad 2008). Området har tidigare haft funktionen som ett industriområde som med industrialiseringens avtrappning allt mer antagit formen av ett mellanrum. När staden har växt har detta mellanrum blivit allt mer centralt och faller nu inom det som Malmö Stad menar kan utvecklas till innerstad. Målet med förtätningen är att få en hållbarare stad som delar på infrastruktur och växer inåt (Malmö stad 2008). Det följer en trend som pågår i många delar av världen där hamn- och industriområden med nära tillgång till centrum utvecklas och får ge plats åt nya attraktiva bostäder.

I Malmö stads omvandling från industristad till kunskapsstad går det att se tecken på hur Malmö har arbetat med stadens fysiska utformning för att stärka Malmös ställning som kunskapsstad. Tidigare exempel som Turning Torso (imageskapande statussymbol), Malmö högskola (kunskap) och satsningarna i Hyllievång (kommersiellt inriktade upplevelsevärden) bidrar till föreställningen om Malmö som en kunskaps- och upplevelse stad (Möllerström 2011). Norra Sorgenfri blir också en symbol för denna typ av omvandling när det gamla industriarvet får agera en spännande fond i bilden av en händelserik och attraktiv stad. Malmö stad verkar dock ha en ambition att området ska behålla sina uttryck för personligt skapande. En bidragande faktor till områdets attraktivitet, enligt planprogrammet, är att området under en längre tid approprierats av ungdomar och konstnärer som omformat Norra Sorgenfri till något eget med kreativitet och skapande i fokus (Malmö stad 2008). Detta går att se genom fysiska avtryck i landskapet som skejtramper och graffiti.

Denna form av kreativitet och mer radikala kulturyttringar är något som Malmö stad vill bygga på för att skapa en tydlig "image" för området (Malmö stad 2008). I förlängningen blir det också ett sätt för staden att profilera sig regionalt och globalt som en kreativ och blandad stad något som David Harvey beskriver som strategier för entreprenörstaden (Harvey 1989). På så sätt kan staden också locka en viktig ekonomisk resurs, den kreativa klassen, något som Region Skåne och Skånskt Näringsliv gärna vill (Region Skåne 2010).

Det finns både positiva och negativa effekter av att Malmö stad har valt att använda sig av den lokala undergroundkulturen i varumärkesbyggandet av Norra Sorgenfri. Eftersom Malmö stad uppmärksammar och hyllar den kommer de också satsa på att delar av dessa kulturyttringar ska finnas kvar. På så sätt gynnas en del av den kultur som finns på platsen idag. Risken är att det blir en form av "rentvättade" kulturyttringar, där kulturen snarare blir en form av symbol för kultur där syftet framförallt är att skapa ett attraktivt bostadsområde i stället för ett öppet kulturliv. Sharon Zukin (1995) talar om denna form av "symboliska ekonomi" som en strategi för att skapa en image för staden, där kulturella symboler och offentlig kultur flätas samman med kommersialism för att skapa en global handelsvara (Zukin 1995). När kulturen sållas genom en institution som Malmö stad, som dessutom måste hantera det stora antalet privata aktörer i ombyggnationen av området, tror jag att kulturen riskerar att utarmas. Framförallt finns det risk för att en viss typ av kultur gynnas, vilket, enligt Olsson (2008), oftast är finkulturen. Ett exempel går att se i båghallarna som agerar som områdets imageskapande symbol. Innan ombyggnationen var väggarna täckta av graffitiverk från

olika lokala graffitimålare i den byggnad som nu blivit en plats för finkultur när Malmö konsthögskola flyttat in i lokalerna.

Det är svårt att inte se placeringen av Malmö konsthögskola i båghallarna som ett strategiskt drag för att höja bilden på Norra Sorgenfri som ett kreativt – men städat - område. Framförallt eftersom planen är att konsthögskolan i slutändan ska placeras i ett ännu ett ombyggt område med industriell prägel - Nyhamnen. Det tycks som en form av iscensättning av en gentrifieringsprocess där konstnärerna är startskottet för områdets succesivt ökande status som slutligen tränger ut mindre bemedlade grupper (se avsnitt 1.3) (Wikström & Olsson 2012). Även hur området beskrivs som unikt och kan erbjuda kreativa boenden som "loft-living" leder tankarna till Zukins (2011) texter om den nordamerikanska gentrifieringsprocessen.

Det går att ifrågasätta ifall ombyggnationen av Norra Sorgenfri går att räkna som gentrifiering då det i dagsläget främst är verksamheter och inte bostäder på platsen. Planprogrammet uttrycker en önskan om att bevara det stora antalet konstnärsateljéer på platsen (Malmö stad 2008). Frågan är bara om det kommer vara möjligt då industrilokaler kan komma att rivas och hyrorna med största sannolikhet kommer att öka. Platser som tidigare använts som boplatser av utsatta grupper som EU-migranter och hemlösa kommer försvinna från området. Om man läser mellan raderna i planprogrammet och ser till områdets tidigare historia kan man ana en förhoppning att få bort kriminalitet, prostitution och droghandel som delvis präglar stadsdelen idag. För upplevelsen av trygghet i en stad är detta positivt men om det inte sker några aktiva ingripanden i dessa människors livssituation så kommer det bara lösa symptomen och inte själva problemen. Risken finns att dessa aktiviteter och utsatta människor bara kommer tyckas längre ut i stadens periferi, eventuellt österut till de delar som stråket på Industrigatan syftar att länka till. Flytten av de kriminella verksamheterna kommer kanske bryta Norra Sorgenfris segregation om fler människor lockas till platsen, men det bidrar förmodligen inte till att lösa stadens problematik med segregation över lag.

Hur påverkar byggandet av "nya" Norra Sorgenfri människors möjlighet till medskapande av sin stadsmiljö och möjlighet att uttrycka motstånd?

Det har tagits initiativ för att människors medskapande i byggandet av Norra Sorgenfri genom Stadsbyggnadsforums lokal, medborgardialoger och uppmaningar till engagemang (Malmö stad 2008). Samtidigt är brukarna rådgivare i omformningen av Norra Sorgenfri och inte aktiva skapare. Planprocessen och byggandet sker "uppifrån" och de framtida brukarnas åsikter filtreras genom institutioner som har egna mål och syften. Malmö stad och de privata byggherrarna har egna mål för vad dessa platser ska representera och vilka beteenden som är önskvärda där. Ett uttryckt mål för byggandet av Norra Sorgenfri är "betalningsvilja" (ibid.). Det finns en risk att kommersiella intressen prioriteras och att de bottenvåningar som vigts åt verksamheter blir kommersiella sådana. Den typen av utveckling riskerar att urholka den form av sociala och kulturella verksamheter som finns på platsen idag till förmån för exempelvis butiker och restauranger som har ett krav på konsumtion. På så sätt minskar också grunden för invånarna att organisera sig och uttrycka motstånd.

När Norra Sorgenfri bebyggs kommer de byggda rummen förmodligen medvetet eller omedvetet signalera att vissa typer av beteenden är korrekta medan andra är avvikande. Även om syftet är att skapa ett område där personliga initiativ ska tas uppmuntras och stödjas så är det stora krafter som verkar för att detta ska ske på ett sätt som är "korrekt". Att göra någonting som anses avvikande blir ett störande moment där människor omkring kan agera utifrån rummets uppfostrande strategier och säga till de som uppträder utanför de normer som rummet producerar. Det stora antalet privata aktörer som är delaktiga i skapandet av området kommer sannolikt ha stort inflytande över dessa normer.

Eftersom Norra Sorgenfri till stor del idag är privatägt och avspärrat lär dock det som Olsson (2008) kallar för taktiska appropriationerna öka, dvs de sätt som människor gör rummet till sitt eget utan att det lämnar några direkta spår. Ett större antal människor kommer att röra sig i området och kommer att bruka platserna. Brukarnas användning av platserna kommer dels överensstämma med de strategier som programmerar platsen men deras personliga ageranden och val kan också, om än omedvetet, bryta mot dessa. Kanske sätter sig någon på gatan mot husfasaden för att njuta av solen istället för att sätta sig på bänken i skuggan. De spontana radikala uttrycken för skapande, de som Olsson (2008) kallar för strategiska appropriationer, som omformar rummet, kommer dock med stor sannolikhet minska och eventuellt försvinna.

Slutsatser

Byggandet av Norra Sorgenfri står inte fritt från påverkandet av olika processer och diskurser som finns i samhället. Förtätningstrenden, kommodifieringen av staden, privat inflytande över det offentliga samt gentrifiering och segregation är starka processer som är igång runt omkring Norra Sorgenfri och påverkar således också byggandet av stadsdelen. I en planprocess med flera privata fastighetsägare har man också släppt in marknadskrafterna och deras strävan efter ekonomisk tillväxt. Malmö stad har uppmärksammat värdet i den kreativitet och de ianspråkstaganden som finns i Norra Sorgenfri och vill uppmuntra till liknande initiativ men det finns en paradox i att försöka planera för det oplanerade. Risker är att det blir en dragkamp mellan marknadskrafterna och brukarnas aktiva medskapande av staden som brukarna kommer ha svårt att vinna. Även om Malmö stad agerar som en form av dämpning eller motstånd mot marknadskrafterna så blir ett uttryck som är kontrollerat eller aldrig helt fritt.

Något som är viktigt att nämna i samband med motstånd och medskapande i relation till de samhällsplaneringstrender som uppsatsen tar upp är att de till stor del exkluderar vissa grupper av människor och prioriterar andra. De som inte ses som fullvärdiga konsument, hemlösa, fattiga och avvikande, tas sällan in i beaktningen i skapandet av rummet i en samhällsplanering som syftar till att skapa en attraktiv miljö för den kreativa klassen och medelklassen. Ianspråkstagandet av staden blir därmed en kamp för vissa grupper och ett privilegium för andra. I byggandet av Norra Sorgenfri kommer denna kamp bli högst aktuell.

Källförteckning

Tryckta källor:

Bauman, Zygmunt (1999). *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg: Daidalos

Blennow, Anna-Maria (2002). *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden*. [Ny utg.] Lund: Signum

Certeau, Michel de (1984) *The practice of everyday life*. Berkley and Los Angeles: University of California Press

Cresswell, Tim (1996). *In place/out of place: geography, ideology, and transgression*. Minneapolis, Mn.: Univ. of Minnesota Press

Doron Gil (2007). Dead Zones, Outdoor rooms and the Architecture of Transgression. *I Loose space - Possibility and diversity in urban life*. Abingdon / New York, Routledge, Taylor & Francis Group. S.210-229.

Edin, Fredrik (2017) *Exkluderade design*. Stockholm: Verbal

Fjällbäck, Julia (2018) *Att vara eller inte vara en del av staden*. Masternivå A2E. Alnarp: SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Florida, Richard L. (2006). *Den kreativa klassens framväxt*. Stockholm: Daidalos

Gehl, Jan (2011) *Life between buildings: using public space*. Washington, DC: Island Press

Harvey, David (1989) : From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. I *Spaces of capital: towards a critical geography* . *Geografiska Annaler*. Series B, Human Geography, Vol. 71, No.1, The Roots of Geographical Change: 1973 to the Present. (1989), ss. 3-17. Tillgänglig:

http://urpa3301.weebly.com/uploads/4/0/9/2/4092174/04b.harvey_1973_.pdf

Harvey, David (2006) *The Political Economy of Public Space*. I Setha Low och Neil Smith, red: *The Politics of Public Space*. New York: Routledge. Tillgänglig: <http://davidharvey.org/media/public.pdf>

Karlberg, Elsa and Hartman Magnusson, Ylva (2014) *Var unik! : en litteraturstudie kring stadsprofilering som verktyg vid stadsplanering*. Grundnivå, G2E. Alnarp: SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Klein, Naomi (2004). *No logo: no space, no choice, no jobs, no logo : märkena, marknaden, motståndet*. [Ny utg.] Stockholm: Ordfront

Kärholm, Mattias (2004). *Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2004

Lieberg, Mats (1994) Ungdomarna, staden och det offentliga rummet. I *Ungdomar i skilda sfärer*. Johan Fornäs, Ulf Boëthius och Bo Reimer (red.), Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB , 1994, s. 187-234

Lefebvre, Henri ([1974] 1991): *The Production of space*. Oxford: Blackwell publishing

Lefebvre, Henri ([1968] 1996): *Right to the city*. I Eleonore Kofman & Elizabeth Lebas, red:er. *Writings on cities*. Oxford: Blackwell publishing

Malmö stad. (2008). *Norra Sorgenfri: planprogram* (PP 6020). Malmö: Malmö stadsbyggnadskontor.

Malmö stad. (2010). *Norra Sorgenfri: stadsrum*. Malmö: Malmö stadsbyggnadskontor.

Madanipour, Ali (1998) *Social Exclusion and Space*, omtryckt i R. LeGates and F.Stout (red.) (2011). *The City Reader* (5), ss. 188-194

Möllerström, Veselinka (2011) *Malmös omvandling: från arbetarstad till kunskapsstad. En diskursanalytisk studie av Malmös förnyelse*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2010

Olsson, Lina (2008) *Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2008

Qviström, Mattias (2012) Taming the wild – Gyllins garden and the urbanization of a wildscape i Jorgensen, Anna & Keenan, Richard (red.) *Urban wildscapes*. New York: Routledge

Rivlin Leanne (2007). *Found spaces. I Loose space - Possibility and diversity in urban life*. Abingdon / New York, Routledge, Taylor & Francis Group. S.38-53.

SFS 1993:1617. *Ordningslag*. Stockholm: Justitiedepartementet L4

Shaw, Pamela & Hudson, Joanne (2009). The qualities of informal space: (Re)appropriation within the informal, interstitial spaces of the city. *Occupation: negotiations with constructed space*, Brighton.

Stevenson, Deborah (2003). *Cities and urban cultures*. Maidenhead: Open University Press

Wikström, Tomas & Olsson, Lina (2012) *Stadens möjligheter: platser och stråk*. Malmö: Tita-projektet, Region Skåne

Zukin, Sharon (1995). *The cultures of cities*. Oxford: Blackwell

Zukin, Sharon (2011) *Naken stad. Autentiska urbana platser liv och förfall*. Göteborg: Daidalos.

Elektroniska källor:

BIDs in Sweden (2019) *Vad är ett BID?* Tillgänglig: <http://www.bidsinsweden.se/bid/#.XNlpZGQzYb0> [2019-05-13]

Boverket (2014). *Flyttmönster till följd av omfattande renoveringar*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2014/flyttmonster-till-foljd-av-omfattande-renoveringar/> [2019-05-13]

Boverket (2017) *Användning av allmän plats*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/planbestammelser/anvandning-av-allman-plats/> [2019-05-14]

Fastighetsägarna Sofielund (2018) *Gatufesten NGBG har gjort avtryck*. Tillgänglig: <https://fastighetsagaresofielund.se/gatufesten-ngbg-har-gjort-avtryck/> [2019-05-20]

Gilberg, Jonas (2018). Rockklubben som ska rädda gatan. *Sydsvenskan*, 4 maj. Tillgänglig: <https://www.sydsvenskan.se/2018-05-04/rockklubben-som-ska-radda-gatan> [2019-05-15]

Gilberg, Jonas (2016). Konsthögskolan i Malmö kan komma att stängas. *Sydsvenskan*, 14 juni. Tillgänglig: <https://www.sydsvenskan.se/2016-06-14/konsthogskolan-i-malmo-kan-komma-att-stangas> [2019-05-15]

Heick, Pia (2016) *Kostnaden för klotter har ökat kraftigt*. SVT, 14 februari. Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/kostnaden-for-klotter-har-okat-kraftigt> [2019-05-20]

HUI (2017) *Siffrorna i centrum*. Tillgänglig: <http://www.hui.se/statistik-rapporter/index-och-barometrar/kopcentrumbaremetern> [2019-05-03]

Hyresgästföreningen (u.å.) *Bostadsbrist och byggande*. Tillgänglig: <https://www.hyresgastforeningen.se/bostadspolitik/vara-viktigaste-mal/bostadsbrist-och-byggande/>

Lönnroth, Alexandra (2019) *Greta Thunberg: "En seger att klimatet uppmärksammas"*. SVT, 15 mars. Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/greta-thunberg-nominerad-till-nobels-fredspris-1> [2019-05-14]

Malmö Stad (2017a) Sorgenfri. *Kulturarv Malmö*. Tillgänglig: <https://malmo.se/Uppleva-och-gora/Arkitektur-och-kulturarv/Kulturarv-Malmo/P-S/Sorgenfri.html> [2019-05-21]

Malmö Stad (2017b) *Fakta om Sorgenfri*. Tillgänglig: <https://malmo.se/Service/Var-stad-och-var-omgivning/Stadsplanering-strategier/Utbbyggnadsomraden/Sorgenfri/Om-Sorgenfri/Fakta-om-Sorgenfri.html> [2019-05-21]

Malmö Stad (2019) *Om Sorgenfri*. Tillgänglig: <https://malmo.se/Service/Var-stad-och-var-omgivning/Stadsplanering-strategier/Utbbyggnadsomraden/Sorgenfri/Om-Sorgenfri.html> [2019-05-21]

NGBG (2019) *Delta!* Tillgänglig: <https://www.ngbg.se/forening.html> [2019-05-15]

Polisen (2019) Skadegörelse och klotter - lagar och fakta Tillgänglig: <https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/skadegorelse-och-klotter/> [2019-06-05]

Region Skåne, Skånskt Näringsliv (2010) *Skånes kreativa kapacitet - talang, tolerans och den kreativa klassen*. Tillgänglig: https://utveckling.skane.se/siteassets/publikationer_dokument/skanes_kreativa_kapacitet.pdf [2019-05-13].

Sandberg, Elisabet (2018) Tre skolor söker nya lokaler. *Skånska dagbladet*. Tillgänglig: <https://www.skd.se/2018/03/06/tre-hogskolor-soker-nya-lokaler/> [2019-05-20]

Stevic, Vesna (2015) Åter vi upp stadens grönytor? *Hållbar stad*. Tillgänglig: <https://hallbarstad.se/stadens-utmaningar/ater-vi-upp-stadens-gronytor/> [2019-05-13]

Von Scéele, Cecilia (2017) Stadens tomrum fyller en funktion. Arkitekten, 10 januari. Tillgänglig: <https://arkitekten.se/kultur/stadens-tomrum-fyller-en-funktion/?fbclid=IwAR3l1pJUVojiXvCDKtDv6KNnMWpBtDkekXGboj84X5K1ugizkRJTEdROw> [2019-05-14]

Wilson, James & Kelling, George (1982). Broken Windows-The police and neighborhood safety. *The Atlantic online*. Tillgänglig: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/> [2019-05-20]

Bildförteckning

Figur 1. Foto: Hanna Alfredsson, Norra Sorgenfri, Malmö, 2013-12-08

Figur 2. Foto: Hanna Alfredsson, Norra Sorgenfri, Malmö, 2013-12-08

Figur 3. Foto: Hanna Alfredsson, Enskifteshagen 2019-05-08, Malmö med citat ur Fogelström, Per Anders (1968). *Stad i världen: roman*. Stockholm: Bonnier

Figur 4. Bild: Hanna Alfredsson, 2019-05-23, med citat ur Bauman, Zygmunt (2008). *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos s.142

Figur 5. Foto: Hanna Alfredsson, Magistratsparken, Malmö, 2019-04-25

Figur 6. Bild: Hanna Alfredsson med citat ur Joseph, Jonathan (2002) *A Hegemony – A Realist analysis*. London: Routledge s. 174

Figur 7. Bild: Hanna Alfredsson med citat ur Wikström, Tomas & Olsson, Lina (2012) *Stadens möjligheter: platser och stråk*. Malmö: Tita-projektet, Region Skåne, s.80

Figur 8. Foto: Hanna Alfredsson, Norra Sorgenfri, Malmö 2019-05-08, med citat ur Harvey, David (2009) *Den globala kapitalismens rum*. Stockholm: Tankekraft förlag s.315

Figur 9 Bild: Hanna Alfredsson med citat ur Jansson, Tove (2004). *Farlig midsommar*. [Ny utg.] Stockholm: Alfabeta ss.76-77

Figur 10. Foto: Hanna Alfredsson, Norra Sorgenfri, Malmö, 2019-05-08

Figur 11. Foto: Hanna Alfredsson, Norra Sorgenfri, Malmö, 2019-05-08

Figur 12. Foto: Hanna Alfredsson, Stortorget, Malmö. 2019-05-26

Figur 13. Foto: Hanna Alfredsson, Norra Sorgenfri, Malmö, 2019-05-08

Figur 14 Bild: Hanna Alfredsson med citat ur Solnit, Rebecca (2012). Gå vilse: en fälthandbok. Göteborg: Daidalos ss.89-90, 2019-05-23